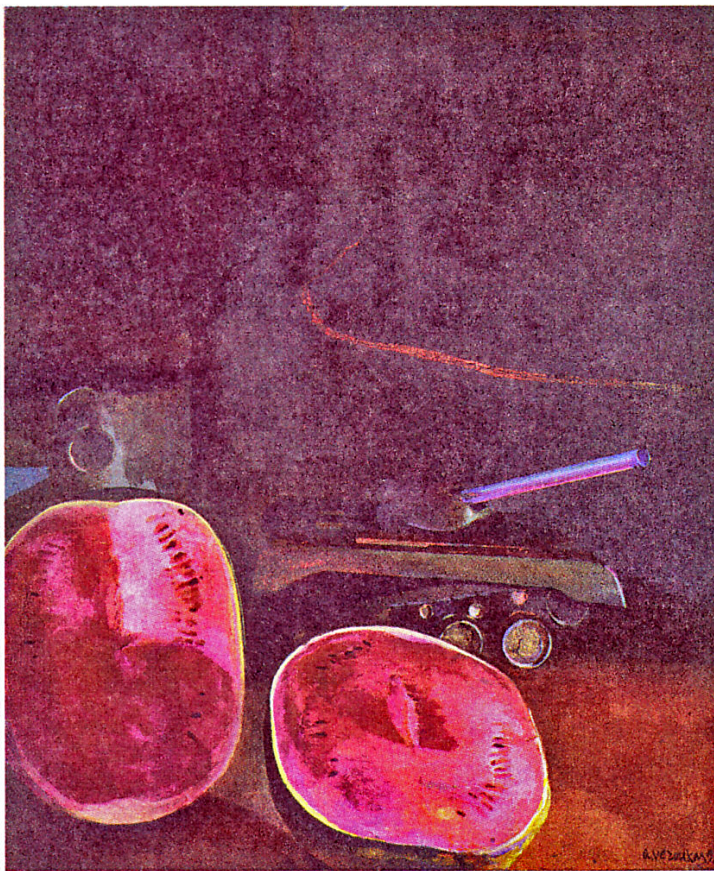

Χάος και Θάνατος

ΤΡΙΜΗΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

• ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΚΑΡΑΛΗΣ: Κουτελιδαίοι, οι καπεταναίοι των Τζουμέρκων • Ο καπετάν Γιαννάκης Κουτελίδας • Το ιστορικό του θανάτου του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα • Ο Μήτρος Κουτελίδας • Καπετάν Νικολάκης Κουτελίδας • Δημοτικά τραγούδια για το θάνατο του

καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα • Η πολεμική δράση των Κουτελιδαίων στην Επανάσταση του 1821 • Η μάχη του Κομποτιού • Η μάχη της Λαγκάδας • Η μάχη της Πλάκας • Η καταστροφή των Καλαρρυτών • Η ανακατάληψη της Πλάκας από τους Τούρκους και το κάψιμο των Τζουμερκοχωριών • Η μάχη του Σταυρού • Η κατάληψη της Άρτας • ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ: Οι κλεφταρματολοί • ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ: Τα πανηγύρια μας· από το θρησκευτικό στο κοινωνικό γεγονός • ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ: Καλοκαίρι 1996 • ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ: Γράμμα από ένα νησιώτη

Χάος και Θύμη

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ – ΕΚΔΟΣΗ: Σύλλογος Κυψελιωτών Άρτας (στην Αθήνα) «Ο Άγιος Κοσμάς». Συνεργάζεται η Αδελφότητα Κυψελιωτών Άρτας (στην Άρτα) «Ο Άγιος Γεώργιος».

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ: Γιώργος Μακαβέλος.

Διευθύνεται από **ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:** Κώστας Αγγέλης, Μπάμπης Καραλής, Ευανθία Νταβαντζή, Κώστας Νταβίσκας, Ειρήνη Σιόντη.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Κώστας Αγγέλης, Ευανθία Νταβαντζή
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ, ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ, ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ, ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ: Φαιδριάδων 129, 113 64, Αθήνα, τηλ. 86 22 703.
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ, ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ιδεότυπο, Ζ. Πηγής 48, τηλ. 33 03 991.

ΦΙΛΜ: Ίχνος, Ζαΐμη 30, τηλ. 82 28 258

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ανδρέας Μποτζάκης, Τσαβέλλα 10, τηλ. 33 01 604.

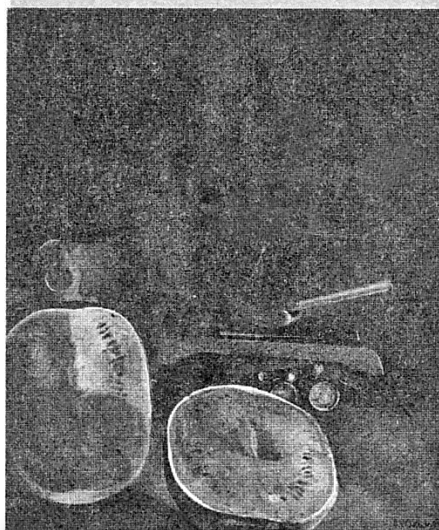
ΣΥΝΔΡΟΜΗ (για 4 τεύχη)
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 2.000 δρχ.
ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 3.500 δρχ.

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: 500 δρχ.

ΔΙΑΘΕΣΗ: ΑΘΗΝΑ, Εκδόσεις-Βιβλιοπωλείο «Βιβλιογονία», Ακαδημίας 57, 106 79, Αθήνα, τηλ. 26 34 550 – Εναλλακτικό Βιβλιοπωλείο, Θεμιστοκλέους 37, Αθήνα, τηλ. 38 02 644. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, Βιβλιοπωλείο «Συνάντηση», Καμβουνίων 6, 54 621, τηλ. 231 384

ΤΕΥΧΟΣ 13
ΑΘΗΝΑ
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 1996

εξώφυλλο:
ΑΛΕΞΗΣ
ΒΕΡΟΥΚΑΣ,
Παιδικά παιχνίδια, 1992,
τέμπερα και λάδι,
60 x 50 cm

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 5. Προλογικό σημείωμα
- 6. ΧΡΗΣΤΟΣ Μ. ΚΑΡΑΛΗΣ:
Κουτελιδαίοι - οι καπεταναίοι
των Τζουμέρκων
- 6. *I. Η ζωή των Κουτελιδαίων*
- 6. α. Ο Καπετάν Γιαννάκης Κουτελίδας
- 11. β. Το ιστορικό του θανάτου του καπετάν
Γιαννάκη Κουτελίδα (1774-1838)
- 14. γ. Δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται
στο θάνατο του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα
- 14. δ. Ο Μήτρος Κουτελίδας
- 14. ε. Ο Καπετάν Νικολάκης Κουτελίδας
- 20. στ. Αναγνώριση των υπηρεσιών
των Κουτελιδαίων
- 21. *II. Η πολεμική δράση των Κουτελιδαίων
στην Επανάσταση του 1821*
- 31. Βιβλιογραφία
- 32. ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ:
Οι κλεφταρματολοί
- 35. ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ:
Τα πανηγύρια μας: Από το θρησκευτικό
στο κοινωνικό γεγονός
- 39. ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ:
Καλοκαίρι 1996
- 41. ΗΛΙΑΣ ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ:
Γράμμα από ένα νησιώτη

Τα ενυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους. Η αναδημοσίευση από το περιοδικό «Χάος και Όψη» είναι ελεύθερη με την προϋπόθεση να αναγράφεται η πηγή προέλευσης.

Προλογικό σημείωμα

Το παρόν τεύχος παρουσιάζει μιαν ιδιαιτερότητα: το μεγαλύτερο μέρος του καταλαμβάνεται από την εργασία του Χρήστου Μ. Καραλή για τους οπλαρχηγούς Κουτελιδαίους. Κρίναμε καλό το κείμενο αυτό να μην παρουσιασθεί σε συνέχειες, αλλά –ανεξάρτητα από την έκτασή του– αυτοτελώς στο ίδιο τεύχος. Μια θεματική ενότητα, στην οποία εκτίθεται πληθώρα ιστορικού - πραγματολογικού υλικού άμεσου (λόγω της σχέσης με το χωριό μας) ενδιαφέροντος και με αυστηρή χρονολογική τάξη διαβάζεται καλύτερα και κατανοείται πληρέστερα όταν προσφέρεται ενιαία και αυτοτελώς.

Η προσεκτική ανάγνωση του βίου και της δράσης των Κουτελιδαίων, όπως παρουσιάζεται από την εργασία του συγχωριανού μας συνεργάτη του περιοδικού φανερώνει (παραδειγματικά!) πώς οι αρματολοί, ως ένοπλοι ραγιάδες, κατανοούν το ρόλο τους έναντι της οθωμανικής εξουσίας αλλά και των ομοδόξων τους και πώς αντιλαμβάνονται και οργανώνουν τη συμμετοχή τους στην Επανάσταση. Επιπλέον υποδηλώνει τις αντιλήψεις για την ιστορία και τον κόσμο που διέπουν και νοηματοδοτούν την παρουσία και τη δράση των αρματολών (Βλ. ενδιαφέροντα στοιχεία γι' αυτούς στο βιβλίο του Νίκου Γ. Κοταρίδη, *Παραδοσιακή επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα 1993).

Η ζωή των Κουτελιδαίων παρουσιάζεται ως η μάλλον τυπική περίπτωση ζωής του αρματολού υπό την οθωμανική κυριαρχία: φλέρταραν με τον εχθρό αλλά δεν αποσχίστηκαν ποτέ οριστικά από το «γένος», διαχειρίστηκαν κατ' ανάθεση αλλότριες δραστηριότητες όχι όμως άτεγκτα απέναντι των ομοδόξων τους, προσκύνησαν συγκυριακά τοπικούς πασάδες αλλά δεν λησμόνησαν την ορθόδοξη πίστη τους –πάντως και εντέλει υπονόμισαν, και μάλιστα ένοπλα, τη συγκεντρωτική λογική της οθωμανικής εξουσίας η οποία τους είχε σκεφθεί ως εγγυητές της.

Αντιφατικοί καιροί - αντιφατικά πρόσωπα! Ιδιόρρυθμη και μεταβατική συγκυρία που επέβαλε εν πολλοίς τους κανόνες της στους παίκτες. Ακροβασίες ανάμεσα στο προσωπικό αίτημα και τη «δεδομένη» τάξη του κόσμου που σπάνια λειτούργησαν σύμφωνα με τις προθέσεις και τις περισσότερες φορές κατέληξαν σε τραγωδίες. Κι η τραγωδία έχει πάντα μια βάση προσωπική, όσο κι αν ο «ήρωας» είναι συνδεδεμένος με αιτίες που ξεπερνούν την ατομική περίπτωση κι όσο κι αν οι επιπτώσεις της πράξης του δεν αφήνουν άθικτο τον περίγυρο. Το παράδειγμα των Κουτελιδαίων δεν αποτελεί εξαίρεση.

Η ζωντανή, μέσα από την αξιοποίηση των πηγών, παρουσίαση του Χρ. Μ. Καραλή μάς επιτρέπει να μεταφερθούμε στην εποχή τους και να ζήσουμε από κοντά τον ταραχώδη βίο των σημαντικότερων προσωπικοτήτων που το χωριό μας ανέδειξε κατά τη φάση της μετάβασης της ελλαδικής κοινωνίας στο σύγχρονο κόσμο.

Καλό καλοκαίρι!
Η Συντακτική Επιτροπή

Χρήστος Μ. Καραλής

Κουτελιδαίοι - οι καπεταναίοι των Τζουμέρκων

Εισαγωγή

ΤΟ ΣΑΛΠΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ, που δόθηκε στην Αγία Λαύρα το 1821, διέσχισε τον κατάμαυρο απ' τη σκλαβιά ελληνικό ουρανό, πέρασε βουνά, κάμπους και ποτάμια και ακούστηκε σ' όλα τα μέρη της Ελλάδας ξεσηκώνοντας όλες τις γενναίες ελληνικές ψυχές.

Βιαστικά τα παληκάρια ζώνονται τ' άρματά τους, παίρνουν στα χέρια τους τα καριοφίλια και τρέχουν στα βουνά για να χτυπήσουν τον κατακτητή.

Τα Τζουμέρκα και τα Ραδοβίζια γίνονται και αυτά γρήγορα αρματωλών λημέρια. Ανέδειξαν ηρωικούς άντρες, που έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στον ηρωικό αγώνα και πότισαν με το αίμα τους την ξηρή και κατάμαυρη, απ' τα 400 ολόκληρα χρόνια τουρκικής σκλαβιάς, ελληνική γη, συμβάλλοντας στο φύτερωμα του δέντρου της λευτεριάς, το οποίο μεγάλωσε και άπλωσε τα κλωνάρια του σ' όλη την Ελλάδα.

Ηρωικές μορφές της περιοχής των Τζουμέρκων-Ραδοβιζίων είναι και οι Κουτελιδαίοι, των οποίων τη ζωή και τη δράση θα περιγράψουμε στη συνέχεια.

I. Η ζωή των Κουτελιδαίων

α. Ο Καπετάν Γιαννάκης Κουτελίδας

Ο καπετάν Γιαννάκης Κουτελίδας, δεύτερος γιος του Γέρου-Κουτελίδα¹, αρματολού των Τζουμέρκων, γεννήθηκε το 1784 περίπου κατ' άλλους μεν στη Σκουληκαριά Άρτας, κατ' άλλους δε στη Χώσεψη. Μια ανεπιβεβαίωτη πληροφορία λέει ότι οι

1 Ο Γέρο-Κουτελίδας κατείχε το αρματολίκι Τζουμέρκων το οποίο παρέδωσε στο γιο του Δημήτρη (Μήτρο). Το 1812, και αργότερα το 1822 ή 1824, το πήρε ο δευτερότοκος γιος του Ιωάννης (Γιαννάκης).

γονείς του κατάγονταν από το Σούλι, απ' όπου κυνηγημένοι από τον Αλή Πασά, πέρασαν στα Ραδοβίζια.

Ο Καπετάν Γιαννάκης Κουτελίδας πήρε το όνομα αυτό, καθώς λέει η παράδοση, απ' τα ατσάλινα και γερά χέρια του, που έμοιαζαν σαν «σιδερένιες κουτάλες»².

Γιώργος Βελισσαρίδης, Παλικάρια, 1943-50,
Ευλογραφία, Συλλογή Νίκου Γρηγοράκη

2 Το όνομα Κουτελίδας στις διάφορες ιστορικές πηγές απαντά και ως Κοτυλίδης, Κουταλίδης, Κουτυλίδης, Κοτελίδας και μας θυμίζει τις εξής λέξεις:

κοτύλη = το κοίλο μέρος οστού στο οποίο προσαρμόζεται η κεφαλή άλλου οστού

κούτελο = κοινή ονομασία του μετώπου

κουτάλα = μεγάλο μαγειρικό κουτάλι

απόκοτος = παράτολμος, τολμηρός, αδίστακτος, προκλητικός

κουτελίδα = τετράγωνη σανίδα μετά σιδηρού γάντζου, η οποία καλύπτει και κρατεί με το γάντζο το οδοντωτό στόμα του δοκάνου ανοιχτό. Όταν δε την πατήσει το θήραμα πέφτει αυτή μέσα στη λακούβα, όπου είναι στημένο το δόκανο, με αποτέλεσμα αυτό να «σκανδαλίζεται», κλείνοντας με δύναμη και συλλαμβάνοντας το πόδι ή τη μύτη του θηράματος.

Κατά τη γνώμη του μελετητή Κων/νου Διαμάντη, από τη Ροδαυγή, το επώνυμο «Κουτελίδας» έχει παραχθεί από τη λέξη «κουτελίδα», ως παρώνυμο ή επαγγελματικό κάποιων προγόνων των Κουτελιδαίων.

Ο Γιαννάκης είχε και άλλον αδελφό, τον Μήτηρο Κουτελίδα, παληκάρι και γενναίο πολεμιστή. Οι Κουτελιδαίοι ήταν συγγενείς του Γώγου Μπακόλα, με τον οποίο συμπόλεμησαν σε πολλές μάχες, και έγιναν ξακουστοί ως καπεταναίοι των Τζουμέρκων. Το γεγονός αυτό, ότι ήταν συγγενείς του Γ. Μπακόλα, ενισχύει περισσότερο την άποψη ότι κατάγονταν από τη Σκουληκαριά. Ο Γιαννάκης παντρεύτηκε την Κωνσταντινά Οικονόμου από τη Φλωριάδα του Βάλτου.

Καθώς λέει μια παράδοση, χωρίς να υπάρχει ιστορική τεκμηρίωση, οι καπεταναίοι των Τζουμέρκων και Ραδοβιζίων Γώγος Μπακόλας, Κουτελιδαίοι, Μάρκος Μπότσαρης, Γεώργιος Καραϊσκάκης, Ιωάννης Ράγκος, Κουτσονίκας και Ίσκος συγκεντρώθηκαν τον Ιούλιο του 1821 στο Μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου Βουργαρελίου και με τις ευλογίες του ηγουμένου Χριστοφόρου κήρυξαν την επανάσταση στα Τζουμέρκα και Ραδοβίζια. Αμέσως έπειτα ο Γιαννάκης Κουτελίδας ξεσήκωσε τα Κατσανοχώρια.

Αυτή φαίνεται να ήταν η πρώτη δράση των Κουτελιδαίων στην περιοχή των Τζουμέρκων, γιατί μέχρι το 1821 δεν έχουμε γι' αυτούς ιστορικά στοιχεία.

Ο καπετάν Γιαννάκης υπήρξε ατρόμητος και τραχύς πολεμιστής και είχε λάβει μέρος σ' όλες τις μάχες του πρώτου και του δεύτερου έτους της Επανάστασης του '21 στην περιοχή της Άρτας - Ακαρνανίας. Η γενναιότητα και η παληκαριά του είχαν γίνει θρύλος της εποχής. Οι Πασάδες τον θεωρούσαν από τους πλέον επικίνδυνους αντιπάλους (βλ. περισσότερα στο κεφάλαιο «Η πολεμική δράση των Κουτελιδαιών»).

Μετά τη μάχη του Πέτα (4-7-1822), που ο Κιουταχής συνέτριψε κυριολεκτικά τους Έλληνες, άρχισε να κάμπτεται η Επανάσταση στα Τζουμέρκα και την Ήπειρο και άλλοι μεν καπεταναίοι αποχώρησαν από τον αγώνα, άλλοι δε προσεχώρησαν στη στρατιά της μεγάλης φυσιογνωμίας της Ρούμελης και της Ηπείρου, του Γ. Καραϊσκάκη.

Μεταξύ των καπεταναίων και των αγωνιστών οι οποίοι αποχώρησαν από τον αγώνα ήταν και ο καπετάν Γιαννάκης, ο οποίος εγκαταστάθηκε στη Χώσεψη και ενοχλούσε πότε πότε διερχόμενα τουρκικά στρατεύματα με το σώμα των ενόπλων δυνάμεων που διατηρούσε.

Για τον λόγο αυτό οι Τούρκοι από φόβο αναγκάστηκαν να τον διορίσουν καπετάνιο των Τζουμέρκων με απόλυτη δικαιοδοσία και προνόμια να διοικεί και να ρυθμίζει όλα τα ζητήματα της περιοχής. Τα όρια της περιοχής της οποίας αναγνωρίστηκε αρματολός έφταναν σ' όλη την περιοχή Ανατολικών και Δυτικών Τζουμέρκων μέχρι το Ξηροβούνι και προς ανατολάς μέχρι τα Ραδοβίζια.

Δεν είναι εξακριβωμένο πότε ακριβώς έλαβε το καπετανιλίκι. Κατ' άλλους μεν το 1822, κατ' άλλους δε (το πιθανότερο) το 1824 μετά το θάνατο του Μήτρου Κουτελίδα. Σε επιστολή τους προς τον πρίγκηπα Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο με ημερομηνία 10 Δεκεμβρίου 1824, οι Θεοχάρης, Δημήτρης Γώγος, Γιαννάκης Κουτελίδας, Γιαννάκης Γεώργης και Κωνσταντής Λευκαδίτης, μεταξύ άλλων γράφουν: «... ο Μήτρος Κουτε-

λίδας προχθές απέθανε από ένα παλαιόν πάθος που είχε και το καπετανάτο Τζουμέρκων εδόθη εις τον αδελφόν του Γιαννάκη...»

Κατά το 1828 ο Γιαννάκης ξεκαθάρισε με το ένοπλο σώμα του την περιοχή της Μαρκινιάδας και των άλλων Ζυγοχωριών από τη συμμορία των Λιάπηδων, οι οποίοι λήστευαν και καταδυνάστευαν τους κατοίκους. Η δυναμική αυτή ενέργεια τον επέβαλε, εκ νέου, στην τουρκική εξουσία και αναγνωρίστηκε επίσημα, πλέον, αρματολός στο αρματολίκι Τζουμέρκων και έτσι μπόρεσε να ανασυγκροτήσει την περιφέρειά του.

Κατά το διάστημα αυτό, που ήταν αρματολός, έκανε πολλές αδικίες εναντίον των κατοίκων του αρματολικιού του και δημιούργησε δυσαρεσκείες οι οποίες οφείλονταν στον τραχύ και δεσποτικό χαρακτήρα του. Έκαμε όμως και ευεργεσίες. Για παράδειγμα ενίσχυσε τη μόνιμη εγκατάσταση 15 περίπου κατατρεγμένων οικογενειών από τα Γιάννινα στη θέση Ναζαίοι. Κατά την περίοδο αυτή άρχισαν να χιτίζονται πάλι τα σπίτια και να στήνονται καλύβια, εκεί όπου οι διάφοροι επιδρομείς τα είχαν καταστρέψει. Τότε έχτισε και το δικό του σπίτι (σαράι).

Σ' ένα γράμμα του προς τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο με ημερομηνία 5-10-1824, μεταξύ άλλων γράφει:

«... Ημείς, εκλαμπρότατε, εις τις ίδιες κουβέντες όπου ήμασταν είμαστε καθό

Θεόφιλος, «Ο Κατσαντώνη [sic] εις την στενήν Φάραγγα των Τσουμέρκων Βουνών της κορύας Βρύσης του μεγάλου Πλαπάνου το ρ<ρ>έμα των 5 πηγαδιών με 35 μαχητάς το 1818 εις κα[τα]δίωξιν [sic] των κα[τα]σκόπων (;) του Αλή πασά», 1932. Κόλλες (;). (Από το περ. 20ός Αιώνας, τ. 3, 1934, σ. 42).

χριστιανοί και εις αυτό θα αποθάνουμε διά το καλόν του γένους μας. Παρακαλούμε, λοιπόν, την εκλαμπρότητά σας να μας διατάξετε με τας πατρικάς σας συμβολάς και είμεθα πρόθυμοι εις την προσταγήν σας και μένω

Ο δούλος σας
Γιαννάκης Κουτελίδας»

Χριστιανός, λοιπόν, και πατριώτης ο καπετάν Γιαννάκης! Έχτισε και εξωράισε πολλά παρεκκλήσια στο χωριό του, τη Χώσεψη. Όλα σώζονται μέχρι σήμερα ανακαινισμένα. Σ' αυτά βρίσκουμε, στα εικονοστάσια τους, εικόνες που αναγράφουν:

«Δέησις του Δούλου του Θεού Καπετάν Ιωάννου Κουτελίδα με έτη αφιερώσεως 1828, 1829, 1830, 1831. Οι εικόνες είναι ζωγραφισμένες από το ίδιο χέρι πάνω σε πλατανίσια σανίδα³.

Επίσης άνοιξε διάφορους δρόμους, κατασκεύασε γεφύρια και βρύσες. Η βρύση του Καπετάνιου στην ομώνυμη τοποθεσία της κοινότητας Βουργαρελίου είναι δικό του έργο. Ο Καπετάνιος πηγαινοερχόταν καβάλα στ' άλογό του από τη Χώσεψη στο Βουργαρέλι και σταματούσε για να πιεί απ' το κρύο και γάργαρο νερό της. Η βρύση, που έχτισε με έξοδά του, απαθανάτισε τ' όνομά του και έμεινε γνωστή, μέχρι σήμερα, ως «Βρύση του Καπετάνιου» ή «Μεγάλη Βρύση»⁴.

Φυσιογνωμία επιβλητική ο Γιαννάκης Κουτελίδας για πολλά χρόνια επέβαλε την προσωπικότητά του στα πράγματα των Τζουμέρκων. Έλυνε πολλές διαφορές κατοίκων μεταξύ τους, καθώς και στη σχέση τους με τον κατακτητή. Οι υπόδουλοι ραγιαδες έβρισκαν τον καπετάνιο προστάτη τους. Γενικά η δράση του υπήρξε ευεργετική για την περιφέρεια του αρματολικίου του, αν και έκαμε, όπως είδαμε παραπάνω, και πολλές αδικίες και αυθαιρεσίες. Όλα όμως λησμονήθηκαν με τον ηρωικό του θάνατο.

3 Σήμερα σώζονται, σε αρκετά καλή κατάσταση, στα παρεκκλήσια της Χώσεψης οι παρακάτω εικόνες, αφιερώματα του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα:

Στην Αγία Παρασκευή: Η Θεοτόκος, ο Ιησούς Χριστός και ο Ιωάννης ο Πρόδρομος. Όλες με χρονολογία αφιέρωσης το έτος 1830.

Στον Άγιο Παντελεήμονα: Ο Άγιος Παντελεήμονας (1829), ο Ιησούς Χριστός (1831) και ο Ιωάννης ο Πρόδρομος (χωρίς έτος αφιερώσεως).

Στον Άγιο Αθανάσιο και οι τέσσερις βασικές εικόνες του τέμπλου είναι δωρεά του: ο Άγιος Αθανάσιος, η Θεοτόκος, ο Ιωάννης ο Πρόδρομος με έτος αφιερώσεως το 1829 και ο Ιησούς Χριστός χωρίς χρονολογία.

4 Ο Θύμιος Λαμπράκης, απόστρατος ταγματάρχης από τις Σκιαδάδες, την ανακατασκεύασε και την εξωράισε, με έξοδα του Συν/μού Βουργαρελίου κατά την περίοδο του μεσοπολέμου.

β. Το ιστορικό του θανάτου του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα (1774-1838)

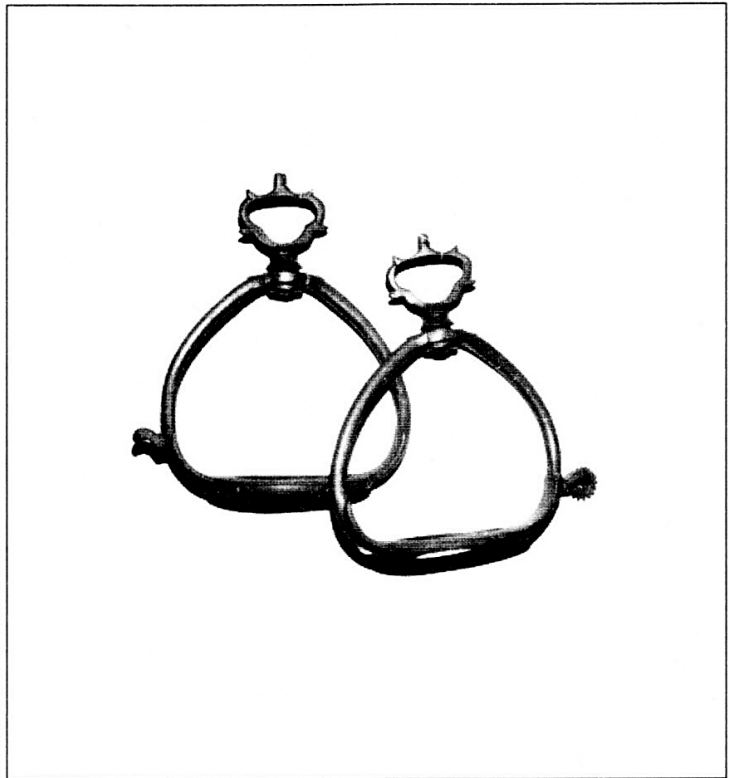
Ουδέποτε ο καπετάνιος έπαψε να πιστεύει στον ιερό αγώνα τον οποίο και κρυφά ενίσχυε με πολεμοφόδια και τρόφιμα. Ποτέ οι Τούρκοι δεν τον θεώρησαν δικό τους. Πάντοτε είχαν υποψίες και σ' αυτόν απέδωσαν το φόνο του Τούρκου αποσπασματάρχη Χαλήλ (ανεψιού του Τουρκαλβανού Τσέλιου Πίσαρη).

Ο Τσέλιο Πίσαρης ήταν Τουρκαλβανός αξιωματικός, γενικός στρατιωτικός διοικητής και Γενικός Επόπτης των Δερβεναγάνων, με έδρα τα Γιάννινα. Αυτός διόρισε τον ανεψιό του Χαλήλ φοροεισπράκτορα με έδρα το Βουργαρέλι, για να εισπράττει τους φόρους από τους ραγιάδες των Τζουμέρκων. Η συμπεριφορά του Χαλήλ υπήρξε βάνανσος και είχε προκαλέσει την αγανάκτηση των Τζουμερκιωτών. Δεν λογάριάζε κανέναν, μήτε και αυτόν τον καπετάν Γιαννάκη.

Ο καπετάνιος του έστειλε να συναντηθούν. Συναντήθηκαν στη θέση Τουρκόμνημα του Βουργαρελίου, όπου ο Γιαννάκης τον σκότωσε. Άλλοι αναφέρουν ότι τον Χαλήλ δεν τον σκότωσε ο ίδιος αλλά κλέφτες τους οποίους έβαλε ο καπετάνιος και του έστησαν καρτέρι.

Μόλις ο Τσέλιο Πίσαρης έμαθε το θάνατο του ανεψιού του πήρε εκατό Τουρκαλβανούς και προχωρεί προς τα Τζουμέρκα μέσω Πραμάντων και Μελισσουργών και διά της θέσεως «Αφτί» φθάνει στα Θεοδώριανα. Κονάκεψε στον «Πέρα Μαχαλά», στο σπίτι του Παπαδημήτρη Κυρτσά, του οποίου η γυναίκα ήταν αδελφή του Κουτελίδα. Απ' όπου περνούσε έκαιγε και ρήμαζε τα πάντα και είχε ως σκοπό του να εκδικηθεί το Βουργαρέλι, στο οποίο έγινε ο φόνος, και τον καπετάν Γιαννάκη, τον οποίο θεωρούσε ως ηθικό αυτουργό της δολοφονίας του ανεψιού του.

Γνώριζαν, βέβαια, οι Βουργαρλιώτες, ότι εφ' όσον δεν ανακαλυπτόταν ο δολοφό-

*Τα σπιρούνια των καπεταναίων
(από τη συλλογή των κληρονόμων).*

νος του Χαλήλ, η ευθύνη γι' αυτούς θα ήταν ομαδική. Γι' αυτό μια επιτροπή με επικεφαλής τον ηγούμενο Χριστόφορο και τους Γιώργο Μπουνταλά, τον Αντώνη και το Γερόπαπα ή Παπαγιωργάκη, προύχοντες του χωριού, παρουσιάσθηκε στα Θεοδώριανα και κολάκευσε τον Τσέλιο Πίτσαρη: «Αφέντη μας, εμείς σε τίποτε δεν φταίμε. Εμείς ραγιαδες είμαστε. Ο Χαλήλ ήταν καλός άνθρωπος. Κλέφτες παλιοελλαδίτες τον σκότωσαν. Εμείς τον Χαλήλ τον αγαπούσαμε σαν δικό μας παιδί. Αρχίσαμε μάλιστα να του χιζουμε μεγαλόπρεπο κιβούρι (μνημείο) και του ανάβουμε μέρα νύχτα καντήλι». Και πράγματι, ο Τσέλιος κολακεύτηκε με τα λόγια αυτά και έτσι γλίτωσαν το χωριό και το μοναστήρι τη βέβαιη καταστροφή τους απ' τον αιμοχαρή αυτόν.

Μα του Τσέλιου δεν του έβγαине η ιδέα ότι στο φόνο έχει την ουρά του ο καπετάν Κουτελίδας, όσο και αν προσπάθησαν οι Βουργαρελιώτες να τον πείσουν ότι είναι αθώος.

Παράγγειλε, λοιπόν, στον ηγούμενο Χριστόφορο, επιστρέφοντας στο Βουργαρέλι να ειδοποιήσει τον καπετάνιο να παρουσιαστεί σε δύο ημέρες στα Θεοδώριανα, για να συζητήσουν, δήθεν, για διάφορα τοπικά προβλήματα. Είχε προαποφασίσει το φόνο του Κουτελίδα και για το ασφαλέστερο έκρινε ότι ο Κουτελίδας έπρεπε να πάει εκεί, γιατί μέσα στο χωριό του, τη Χώσεψη, θα ήταν επικίνδυνο να τον σκοτώσει. Τον κάλεσε να παρουσιαστεί στο σπίτι της αδελφής του, για να μην υποψιαστεί τον κίνδυνο και ματαιώσει τη συνάντησή τους.

Ο ηγούμενος Χριστόφορος ειδοποίησε τον καπετάν Γιαννάκη στη Χώσεψη. Ο καπετάνιος κατάλαβε, βέβαια, τη σημασία της πρόσκλησης. Μα τι να κάμει; Άτρομος και άφοβος, όπως ήταν, αποφάσισε να πάει στα Θεοδώριανα. Όλοι οι συγγενείς του, και προπάντων η καπετάνισα, τον παρακαλούσαν να μην παρουσιαστεί, γιατί διέτρεχε άμεσο κίνδυνο. Τον συμβούλεψαν ή να πάει ίσα στα Γιάννινα και να παρουσιαστεί στον Πασά ή να φύγει για την ελεύθερη Ελλάδα. «Εγώ θα πάω», τους λέει, «αντί να χαλαστούν τα Τζουμέρκα, καλύτερα να χαλαστώ εγώ». Παίρνοντας μαζί του τέσσερα παλικάρια, μεταξύ των οποίων και τον ψυχογιό του τον Βότση, απ' το Σούλι, ξεκίνησε στις 21 Οκτώβρη 1838 για τα Θεοδώριανα. Μόλις έφθασε στο καμπαναριό του Άη Νικόλα⁵, το άλογό του ορθοστάτησε και γύρισε πίσω τρεις φορές. Όλο το χωριό και η καπετάνισα με κλάματα τον παρακαλούσαν να γυρίσει πίσω.

– Γιάννη μου, γύρισε πίσω, του λέει η καπετάνισα.

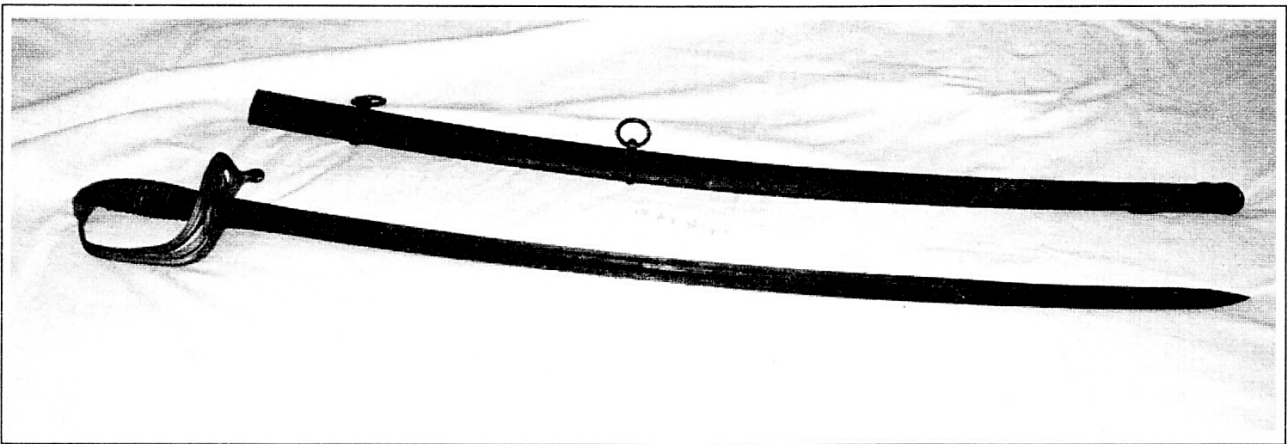
– Δεν το φοβάμαι το παλιόσκυλο, απάντησε αυτός.

Δεν ήθελε να γυρίσει πίσω. Κέντησε το φοράδα του και τράβηξε για το Βουργαρέλι. Κοιμήθηκε τη νύχτα στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου και το άλλο πρωί, στις 22/10/1838, μαζί με τους τέσσερις οπαδούς του που πήγαν κοντά του και άλλους είκοσι

5 Το καμπαναριό της παλιάς εκκλησίας του Αγ. Νικολάου βρισκόταν στο Πουρναράκι, όπου σήμερα είναι χτισμένο το Κοινοτικό Γραφείο.

δικούς του, που ήρθαν, με επικεφαλής τους Νάσο Πρίντζο και Γιώργο και Δημήτρη Σπαή, από τη Μήγερη (Τετράκωμο), ξεκίνησαν για τα Θεοδώριανα, όπου έφτασαν το γιοματάκι. Οι κάτοικοι τους υποδέχθηκαν στα Κομποροζέικα, στο δώθε μαχαλά. Ο Βιλαετλής Αναγνώστης Κομποροζός του εξήγησε τις κακές προθέσεις του Τσέλιου και τον συμβούλεψε να γυρίσει. Αυτός όμως δεν άκουσε και προχώρησε στην εκκλησία όπου μπήκε μέσα. Τότε ο Τσέλιος στέλνει έναν Αρβανίτη να του πει να παρουσιαστεί αμέσως: «΄Αιντε», του απάντησε ο Γιαννάκης, «και θα 'ρθω».

Ανυπομονώντας ο Τσέλιος έστειλε ξανά δύο ένοπλους να τον φέρουν λέγοντάς τους: «΄Αστε μωρέ να μου φέρετε, τώραγιά, εκείνο το γουρούνι, που καρτερώ τόσην ώρα!» Οι δύο Τουρκαλβανοί παίρνουν, τώρα, συνοδεία τον καπετάνιο.

Σπαθιά των καπεταναίων (από τη συλλογή των κληρονόμων).

Μόλις έφθασε στην αυλή του παπά-Δημήτρη Κυρτσά, είδε παρατεταγμένους δεξιά κι αριστερά Τουρκαλβανούς που του έκαναν φιλόφρονα υποδοχή και αναθάρρησε.

Ανέβηκε γρήγορα γρήγορα τα σκαλιά για να εισέλθει στο δωμάτιο, όπου ήταν ο Τσέλιος. Δεν πρόφτασε ο Γιαννάκης να πατήσει το πόδι του στο κατώφλι της πόρτας και δέχτηκε δυο κουμπουριές πέφτοντας νεκρός, ο μισός μεσ' στο σπίτι και ο άλλος μισός απ' έξω. Μόλις ο ψυχογιός του Βότσης, που τον είχε ακολουθήσει, είδε νεκρό τον καπετάνιο του, έτρεξε να χτυπήσει τους Αρβανίτες, μα πριν προφτάσει του άρπαξαν το κεφάλι με το γιαταγάνι. Οι άλλοι οπαδοί του Κουτελίδα, μόλις άκουσαν τους πυροβολισμούς, πετάχτηκαν στην πλατεία, μα οι Αρβανίτες τους κυνήγησαν και μόλις πρόφτασαν να γλυτώσουν.

Ο Πίσαρης πάτησε περιφρονητικά το νεκρό καπετάνιο και είπε: «Έβγαλα το αίμα του Χαλήλ μου». Διέταξε, κατόπιν, τους Αρβανίτες να γδάρουν τα δύο κεφάλια και να τα γεμίσουν με άχυρο για να τα στείλει στα Γιάννινα.

Αυτό ήταν το τέλος του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα, προμάχου της Επανάστασης του '21 και γενναίου οπλαρχηγού των Τζουμέρκων.

Ο Τσέλιος, μετά το θάνατο του καπετάνιου και μη φοβούμενος πλέον κανένα,

ξεκίνησε για την έδρα του τα Γιάννινα. Πέρασε όμως από τη Χώσεψη, όπου βρήκε την καπετάνισσα στεναχωρημένη και μαυροντυμένη. Η καπετάνισσα από φόβο προσκύνησε τους Τουρκαλβανούς: «Αφέντη μου, γιατί μου σκότωσες τον άντρα μου, δεν λυπήθηκες τα μικρά παιδιά μου;» του είπε.

«Έπρεπε να τον σκοτώσω, γιατί μου σκότωσε τον ανεψιό μου. Εγώ θα προστατέψω κι εσένα και τα παιδιά σου», της απάντησε εκείνος και έδωσε το κομπολόγι του στο μικρό Νικολάκη, ο οποίος μόλις το πήρε το έριξε κάτω και έγινε κομμάτια. Ο μικρός μισούσε τον Τσέλιο και τόδειξε.

Φοβήθηκε και στεναχωρέθηκε η καπετάνισσα για την πράξη του Νικολάκη, μα ο Τσέλιος την καθησύχασε λέγοντας: «Μικρό παιδί είναι. Δεν καταλαβαίνει τι κάνει».

Φεύγοντας με τη συνοδεία του για τα Γιάννινα άφησε έναν Τουρκαλβανό και έβαλε φωτιά στο Σαράι, το οποίο ήταν το ανώτερο των Τζουμέρκων. Βρισκόταν εκεί που είναι σήμερα το σπίτι του Γιώργου Ι. Κουτελίδα. Λέγεται ότι είχε φέρει μηχανικό από την Κέρκυρα για να το χτίσει. Το Σαράι ήταν τετράγωνο με πελεκητή πέτρα και είχε λαγούμια⁶, πολεμίστρες και πολλά διαμερίσματα. Ήταν αληθινός πύργος. Τον λιθοσωρό, ο οποίος σωζότανε μέχρι το 1904, τον χρησιμοποίησαν οι κάτοικοι της Χώσεψης για την ανέγερση του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου.

Το θάνατο του καπετάν Γιαννάκη πιστοποιούν πολλά σημειώματα, από τα οποία παραθέτω την παρακάτω ενθύμηση που βρίσκεται γραμμένη σ' ένα παλιό Μηναίο του Οκτωβρίου του μοναστηριού Παναγίας Θεοδωριάνων: «1838 Οκτωβρίου 22 εσκοτώσε ο Ντελήλαγας τον καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα εις το σπίτι του Παπαδημήτρη». Ντελήλαγας θα ήταν φαίνεται ο βαθμός, ο τίτλος του Τσέλιου Πίτσαρη⁷.

γ. Δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στο θάνατο του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα

Τον άδικο χαμό του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα θρήνησε ο λαός της περιοχής και τραγούδησε η λαϊκή μας μούσα.

Παραθέτω τα πιο γνωστά δημοτικά τραγούδια, που μπόρεσα να συγκεντρώσω.

Του Γιάννη Κουτελίδα

*Στη Χώρα στα Θεodώριανα, μεσ' του παπά το σπίτι,
βάρεσαν τους αρματολούς, του Καπετάν Γιαννάκη.*

6 Τα λαγούμια (τούρκικη λέξη) = υπόνομοι, οχετοί, κρυψώνες μέσα στη γη.

7 Φιλίππου Δ. Κολοβού, βλ. βιβλιογραφία.

*Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα δάκρυα και μοιρολόγια,
 διαβάτ' από τη Χώσεψη κι από το Βουργαρέλι,
 ν' ακούσετε τα κλάματα κι όμορφα μοιρολόγια,
 πως κλαίει η καπετάνισα, πώς χύνει μαύρα δάκρυα,
 σαν περδικούλα θλίβεται σαν το παπί μαδιέται,
 σαν του κοράκου τα φτερά βάφει τη φορεσιά της.
 Σάββατο βάνει τα λερά⁸ την Κυριακή τα μαύρα
 και τη Δευτέρα την αυγή βάνει τα μοιρολόγια:
 – «Δεν σου 'πα Γιάννη μ' μια φορά δεν σου 'πα Γιάννη μ' δύο
 τον Τσέλιο μην πιστεύεσαι και βάση μη του βάνεις;»*

Το τραγούδι αυτό αναφέρεται και στο «Δοκίμιο ιστορικής τινός περιλήψεως Ἄρτης και Πρεβέζης» του Μητροπολίτη Ἄρτας Σεραφεῖμ Ξενοπούλου.

Ο Σεραφεῖμ Ξενοπούλος ἢ Βυζάντιος, Μητροπολίτης Ἄρτας (1864-1894) και λόγιος, εἶχε κάνει το 1882, ἕνα χρόνο μετά την απελευθέρωση της Ἄρτας, περιοδεία στα χωριά που εἶχαν απελευθερωθεῖ. Το 1884 κυκλοφόρησε το παραπάνω βιβλίο του. Ἐνα μέρος ἀπό το βιβλίο του εἶναι πληροφορίες ἀπό τα χωριά που επισκέφθηκε.

Το χωριό μας, η Χώσεψη, αναφέρεται τρίτο στη σειρά μετά την Κάτω Καλεντίνη και την Μπούγα (Ανεμοράχη).

Στο βιβλίο αυτό διαβάζουμε τα ἀκόλουθα σχετικά με τον Γιαννάκη Κουτελίδα: «... Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ (σημ.: Χώσεψη) ἐγεννήθη τῷ 1874 ὁ οπλαρχηγός Ἰωάννης Κουτελίδας, ὁ ἐν πολλαῖς μάχαις τοῦ 1821-1827 ἠρωικῶς διαπρέψας και φονευθεῖς δολίως, ἐν τῷ χωρίῳ Θεοδώριανᾶ ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ ἱερέως, ὑπὸ τινος ἀξιωματικοῦ Ἀλβανοθωμανοῦ Τσέλιου Πίτσαρη. Τούτον τὸν ἄνδρα θρηνοῦσα μέχρι τῆς σήμερον ἡ πατρίς του, μνημονεύει αὐτὸν διὰ τούδε πενθίμου ἄσματος...»

Του Γιάννη Κουτελίδα

*Στο Βουργαρέλι στο χωριό, ψηλά μες το Τζουμέρκο,
 μια πέρδικα κατάμαυρη, κλεισμένη στο κλουβί της,
 μοιρολογούσε κι ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη λαλίτσα:
 – «Δεν στο εἶπα, Γιάννη, μια φορά δεν στο εἶπα τρεις και πέντε
 στους Τούρκους μη πιστεύεσαι, γιατί εἶν' οχτρός κρυμμένος,
 γιατί σκοτώνουν μ' ἀπιστιά τ' ἄξια τα παληκάρια!
 Στα λόγια ὅπου σου 'λεγα, ἐγέλασες μ' ἐμένα,
 ἐγέλασες και μου 'λεγες του Τούρκους δεν φοβάσαι,
 και χήρα τώρα μ' ἄφησες και καταφρονημένη,*

8 λερά = τα λερωμένα, τα λεκιασμένα.

και άφησες μικρά παιδιά σα μήλα μαραμένα.
 Παιδί μου, πότε να σε ιδώ, να γίνεις παληκάρι
 να σέρνεις εις τον ώμο σου ντουφέκι, καριοφίλι
 κουμπούρες εις τη μέση σου, σπαθί τουρκοβαμμένο
 να πάρεις ράχες και βουνά, δρόμους και μονοπάτια
 να βρεις τον Τσέλιο Πίτσαρη, να βρεις απ' τη γενιά του
 το αίμα για να πληρωθείς του Γιάννη Κουτελίδα
 το αίμα που του χύσανε στον τραπεζιού τη μέση
 όντας τα παληκάρια του ήτανε σκορπισμένα».

(Συλλογή Αραβαντινού, αριθμ. 111, σελ. 96.)

Του καπετάν Γιαννάκη

Δεν κλαίτε δέντρα και κλαριά και σεις κοντοραχούλες
 δεν κλαίτε για τσ' αρματωλούς και για τον καπετάνιο;
 Τον κλαίνε όλα τα χωριά κι όλα τα βιλαέτια⁹
 ουδέ στην Άρτα πέρασε ουδέ και στο Τζουμέρκο.
 Μας είπαν πέρα πέρασε, κατά το Βουργαρέλι
 να πάγει στα Θεodώριανα, τον Τσέλιο ν' ανταμώσει
 κι εκεί απιστιά τον έκαψε, βάνει και τον σκοτώνουν,
 τρία ντουφέκια του 'ριξαν πικρά φαρμακωμένα
 στα γόνατα γονάτισε, τον Τσέλιο φοβερίζει:
 – «Τσέλιο, σαν είχες το σκοπό, δεν μου 'κανες χαμπέρι
 να βγεις να πολεμήσουμε σαν άξια παληκάρια!»

Του κυρ Γιαννάκη

Στον μαχαλά τον πέρα στα Θεodώριανα
 κι όξω απ' το σπίτι του Παπά Κυρτσά
 εκεί δέντρος δεν ήτανε, μ' ουδέ κι αγιόκλημα
 μον' ήταν Αρβανίτες του Τσέλιου Πίτσαρη.
 Έριχναν το λιθάρι κι έπαιζαν τα σπαθιά·
 ρίχνουν και δυο ντουφέκια τον ανήφορο
 βαρούν τον κυρ Γιαννάκη, τον αρματολό.

9 βιλαέτια = τούρκικη διοικητική περιφέρεια διοικούμενη από τον Βαλή.

«Κλάψε Γιαννά - Γιαννάκινα»

«Κλάψε Γιαννά - Γιαννάκινα»

Σημ.: Σ' ένα δημοτικό τραγούδι με τον τίτλο «Κλέφτες και κοτσαμπάσηδες», που βρήκα σε μια Ανθολογία ποιημάτων-τραγουδιών, αναφέρεται, μεταξύ των άλλων κλεφτών, και το όνομα του Γιαννάκη Κουτελίδα. Ψάχνοντας τη σχετική βιβλιογραφία που διαθέτω, αλλά και πολλές εγκυκλοπαίδειες δεν μπόρεσα να βρω ποιο ήταν το χωριό Καστανιά στο οποίο έστειλαν οι κλέφτες τη γραφή. Παραθέτουμε το τραγούδι και παρακαλούμε όποιον γνωρίζει περισσότερα στοιχεία ας τα θέσει υπόψη μας χάριν της ενημέρωσης των αναγνωστών του περιοδικού.

*Οι κλέφτες εσυνάχθησαν μέσ' στην Αγιά Τριάδα.
 Ήταν τα δυο Τσαπόπουλα, οι πέντε Μπλαχαβαίοι,
 ο Ζάκας απ' τα Γρεβενά, οι τρεις Κουτσογιανναίοι
 Γιώργος απ' το Ξηρόμερο κι ο γιος του Σκυλοδήμου,
 Κώστας Στουρνάρας, Κατσαρός και Γιάννης Κουτελίδας,
 ο Στράτης από τ' Άγραφα, οι δυο Μπουκουβαλαίοι
 και Τόσκηδες και Λιάπηδες με τον Ταφίλη Μπούζη.
 Συνάχτηκαν, κουβέντιασαν και κίνησαν να πάνε,
 να χαρατσώσουν τα χωριά, να κάμουν και λεμούρα.
 Πιάνουν και γράφουν μια γραφή στην Καστανιά τη στέλνουν:
 – «Σ' εσάς αρχόντοι Καστανιάς, σ' εσάς Κοτσαμπασήδες,
 να στείλετε την ξαγορά, να στείλετε το χαράτσι,
 να στείλετ' εκατό πουγγιά, ψωμιά και κρασοράκια,
 χίλια τσαρούχι' αφόρεγα και χίλιες φουστανέλες,
 να φαν τα παληκάρια μας, να πιούν και να φορέσουν».
 Οι προεστοί δεν τ' άκουσαν και τοίμαζαν τουφέκια.
 Σαν έκαμαν και κίνησαν οι κλέφτες θυμωμένοι,
 με τα σπαθιά ξεγύμνωτα, κι εμπήκαν μέσ' στη χώρα,
 τα πρώτα σπίτια επιάσανε, τα κάμανε λεμούρα,
 κι επήραν σκλάβους άμετρους κυρές κι αρχοντοπαίδια.
 – Ανάθεμά σας Προεστοί και Νάσο Καστανιώτη,
 με το κακό που κάματε στη δόλια μας τη χώρα,
 μας πήραν κλέφτες στα βουνά, μας καλοσέρονουν σκλάβες
 και μας γυρεύουν ξαγορά τόσες χιλιάδες γρόσια.*

δ. Ο Μήτρος Κουτελίδας

Ο Μήτρος Κουτελίδας ήταν το μεγαλύτερο παιδί του Γέρου Κουτελίδα. Δεν γνωρίζουμε πού γεννήθηκε. Δεν είχε παιδιά, ούτε υπάρχει καμία πληροφορία από πού είχε γυναίκα. Πήρε το αρματολίκι των Τζουμέρκων το 1812. Επίσημα, όμως, το έλαβε στις 23 Δεκεμβρίου 1821 από το βεζύρη Μεχμέτ Ρασίντ Πασά της Άρτας.

Έλαβε μέρος σε πολλές μάχες μαζί με τον αδελφό του Γιαννάκη και άλλους καπεταναίους των Τζουμέρκων.

Ο Μήτρος έγινε ξακουστός στη μάχη της Λογαρούς¹⁰ της Μήγερης (Τετρακώμου) όπου μαζί με τον Γ. Τσαρακλή, από τα Πιστιανά (Δίστρατο) πολέμησε 3.000 Τούρκους. Ο Κουτελίδας μαζί με τα εκατό παληκάρια του πολέμησαν σαν γίγαντες και κίνησαν το θαυμασμό των κατοίκων της περιοχής, που τους απαθανάτισαν με το παρακάτω τραγούδι:

*Να 'μουν μια πετροπέρδικα στις Λογαρούς τη βρύση
να λάλαγα κάθε πρωί δυο ώρες πριν να φέξει.
Να ξύπναγα τη συντροφιά, το Μήτρο Κουτελίδα
Εύπνα καημένη συντροφιά και Μήτρο Κουτελίδα
ν' ακούσετε τον πόλεμο, μια ταραχή μεγάλη!
Δεν είναι κρίμα κι άδικο παρανομιά μεγάλη
να πολεμάν οι εκατό με τρεις χιλιάδες Τούρκους!*

Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσαν και το χόρευαν τα παλιά χρόνια οι γέροντες της Χώσεψης κάθε Λαμπρή, στην κάτω πλατεία.

Ο καπετάν Μήτρος πέθανε στις 8 Δεκεμβρίου 1824 «από ένα παλιό πάθος»¹¹ και το καπετανιλίκι του δόθηκε, όπως είδαμε, στον αδελφό του Γιαννάκη.

ε. Ο Καπετάν Νικολάκης Κουτελίδας

Γιος του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα. Το 1870 οι Τούρκοι τον διόρισαν, σύμφωνα με την υπόσχεση που έδωσε ο Τσέλιος Πίτσαρης στη μητέρα του την καπετάνισα, αρματολό Τζουμέρκων. Κράτησε το αρματολίκι ως το 1881, όταν επήλθε η ένωση με

10 Κατ' άλλους Λογαρούς

11 Υποδηλώνεται ασθένεια.

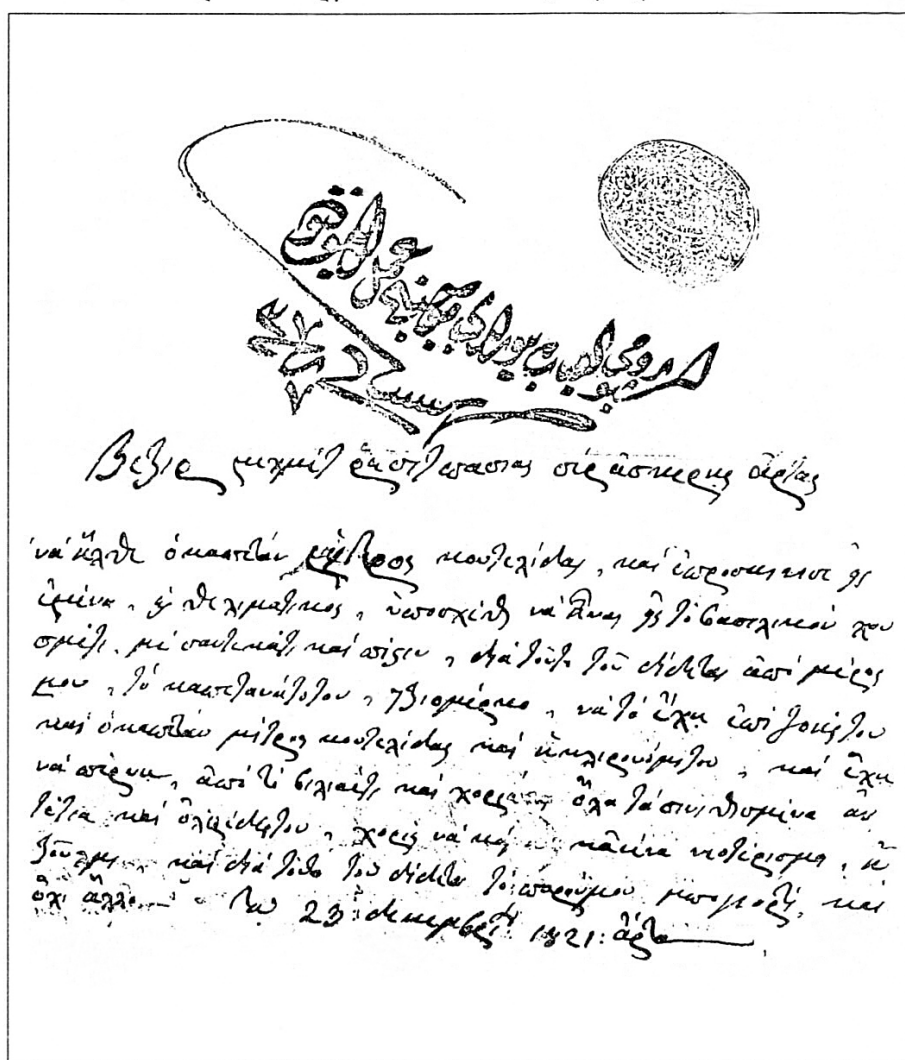
τη μητέρα Ελλάδα.

Φαίνεται όμως παράδοξο ότι μολονότι ο Γιαννάκης Κουτελίδας φονεύθηκε από τους Τούρκους στα Θεοδώριανα, «ως απιστήσας προς το ντοβλέτι» και «υποθάλπων τους κλέφτες», αργότερα οι ίδιοι διόρισαν αρματολό των Τζουμέρκων το παιδί του, τον Νικολάκη. Λέγεται ότι στο διορισμό του Νικολάκη Κουτελίδα ως αρματολού μεσολάβησε ο Χωσεψίτης υπηρέτης του πασά των Ιωαννίνων Τσιοβόλας.

Ο Νικολάκης υπήρξε αγαθός και φιλήσυχος άνθρωπος, αγαπητός στους κατοίκους της περιοχής.

Ο Νικολάκης έσωσε τα Τζουμέρκα από βέβαιη καταστροφή το 1878, μετά την επανάσταση του Κοντίκα (από τους Ραφταναίους) στην Πλάκα. Ο Κοντίκας εφόνευσε μαζί με άλλους, μέλη του οθωμανικού φυλακίου με άγριο τρόπο. Τότε στάλθηκε από τα Γιάννινα στα χωριά των Τζουμέρκων μεγάλη στρατιωτική δύναμη (ολόκληρο τάγμα) για να τα καταστρέψει. Ο τούρκικος στρατός έφθασε μάλιστα μέχρι τα Σχωρέτσαινα (Καταρράκτης). Αμέσως τότε ο καπετάν Νικολάκης έτρεξε στους Τούρκους και δικαιολόγησε την πράξη των «κακοποιών»: ότι αυτός δεν βρισκόταν στην περιοχή του εκείνη την εποχή, ότι ο λαός δεν είναι αναμειγμένος στην πράξη, και ότι αυτός θα μπορέσει να τιμωρήσει τους εγκληματίες.

Έτσι διαλύθηκε η τουρκική δύναμη χωρίς να ενοχληθεί κανένας.

Το «μπονγιουρντί» παράδοσης στον καπετάν Μήτρο Κουτελίδα του καπετανάτου των Τζουμέρκων εκ μέρους του Βεζύρη της Άρτας (από τη συλλογή των κληρονόμων).

Η παράδοση αναφέρει ότι ο μεγαλύτερος γάμος που έγινε ποτέ στην περιοχή των Τζουμέρκων ήταν αυτός του καπετάν Νικολάκη. Κράτησε επτά ολόκληρες ημέρες. Έσφαξαν περισσότερα από 100 σφάγια, τα οποία είχαν κλεισμένα στο σημερινό κτήμα του Κώστα Γ. Κουτελίδα, στην Πάρταινη.

Ο Νικολάκης πέθανε πολύ φτωχός το 1904. Παιδιά του καπετάν Νικολάκη ήταν ο Κων/νος (Κώτσιος, γεν. 11/8/1873), ο Ιωάννης (Νάκος, γεν. 12/2/1885), η Φωτεινή (γεν. 15/7/1875, σύζυγος του Χρήστου Κατσάνου και η Κων/να, σύζυγος του Κώστα Παπά-Μήτση.

Ένας άλλος γιος του καπετάν Γιαννάκη ο Γεώργιος ή Κουτσογιώργης, έγινε κατά το 1872 και για λίγα χρόνια ηγούμενος στο μοναστήρι της Ευαγγελίστριας Χώσεψης. Όπως γράφει ο Νικόλαος Τόσκας στο βιβλίο του «Χώσεψη» απεδείχθη ανίκανος για τη θέση αυτή και τον έδιωξαν. Επί των ημερών του Γιώργου Κουτελίδα άρχισε η παρακμή του μοναστηριού. Αυτόν διαδέχθηκε ο ηγούμενος Κάλλιστος από τα Θεοδώριανα.

στ. Αναγνώριση των υπηρεσιών των Κουτελιδαίων

1. Κατά το 1865 συνήλθε η «Επιτροπή Αναγνώρισεως» των υπηρεσιών των αγωνιστών της Επανάστασης του 1821· «οίκοθεν και άνευ αιτήσεως» επιλήφθηκε της υποθέσεως των Κουτελιδαίων:

«Πράξις 527. Μήτρος Κουτελίδας, πατρίς Βάλτος. Υπηρέτησε σπουδαίως κατά τον αγώνα στρατιωτικώς. Άνευ αιτήσεως ετάχθη υπό του τμήματος γινόσκοντος τας υπηρεσίας του εις την 4ην τάξιν αξιωματικών».

«Πράξις 528. ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΚΟΥΤΕΛΙΔΑΣ, πατρίς Βάλτος. Υπηρέτησε σπουδαίως κατά τον αγώνα στρατιωτικώς. Άνευ αιτήσεως ετάχθη υπό του τμήματος γινόσκοντος τας υπηρεσίας του εις την 4ην τάξιν αξιωματικών».

2. Ο Δήμος Αρταίων σε αναγνώριση των υπηρεσιών των Κουτελιδαίων στην Επανάσταση του 1821, ονόμασε ένα δρόμο της Άρτας σε «Οδό Κουτελιδαίων».

II. Η πολεμική δράση των Κουτελιδαίων στην Επανάσταση του 1821

Περίληπτικά θα αναφερθώ τώρα στην πολεμική δράση των Κουτελιδαίων και στις μάχες στις οποίες έλαβαν μέρος και θα παραπέμψω για περισσότερες λεπτομέρειες σε διάφορες ιστορικές πηγές, που αναφέρονται στη βιβλιογραφία.

α. Η μάχη του Κομποτιού (30 Μαΐου και 8 Ιουνίου 1821)

Στις 26 του Μάη 1821 ο Ισμαήλ Πασάς Πλιάσας με πολεμοφόδια και αρκετή στρατιωτική δύναμη έφθασε στην Άρτα, με διαταγή του Χουρσίτ Πασά των Ιωαννίνων να περάσει το Μακρυνόρος και να βρεθεί στη Ναύπακτο, προς ενίσχυση των τουρκικών φρουρών. Όταν έφθασε στη θέση «Παληοκούλια» του Μακρυνόρους (28 Μαΐου) χτυπήθηκε από λίγους Έλληνες με αρχηγό τον Καπετάν Ίσκο του Βάλτου. Κατά τη συμπλοκή αυτή πολλοί Τούρκοι σκοτώθηκαν και πολλοί πληγώθηκαν. Οι Έλληνες έπιασαν πολλά λάφυρα κι έφεραν του Τούρκους κυνηγώντας μέχρι το Κομπότι.

Στο αναμεταξύ, έρχονται σε ενίσχυση του Ίσκου οι οπλαρχηγοί Γώγος Μπακόλας της Άρτας, Αναγνώστης Καραγιαννόπουλος του Βάλτου, Γιαννάκης Κουτελίδας των Τζουμέρκων και ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, που για πρώτη φορά έπαιρνε μέρος στην Επανάσταση. Ύστερα από την άφιξη των ενισχύσεων, ο μεν Καπετάν Ίσκος κατέλαβε με τους άντρες του την «Παληοκούλια», ο δε Γώγος Μπακόλας τη Λαγκάδα με 100 επαναστάτες.

Στις 30 Μαΐου του ίδιου έτους, μόλις έμαθαν οι Γιαννάκης Κουτελίδας και Γεώργιος Καραϊσκάκης πως οι Τούρκοι βρίσκονται έξω από το Κομπότι, πήραν 40 παληκάρια (κατά πάσα πιθανότητα Τζουμερκιώτες) και τους χτύπησαν.

Στις 8 Ιουνίου οι καπεταναίοι Γιαννάκης Κουτελίδας και Γεώργιος Καραϊσκάκης

χτύπησαν και πάλι τους Τούρκους στο Κομπότι. Τους επέφεραν μεγάλες απώλειες σε μάχη που κράτησε έξι περίπου ώρες. Σ' αυτή τη μάχη πληγώθηκε και ο Γ. Καραϊσκάκης, που έπαιρνε εκεί το βάπτισμα του πυρός. Θέλοντας, κατά τον Μακρυγιάννη, να περιπαίξει τους Τούρκους, τους γύρισε τα πισινά του και τους χλεύαζε. Κρουμένος ένας Τουρκαλβανός του έριξε μια ντουφεκιά και του γέμισε τα πισινά με σκάγια. Γι' αυτό μεταφέρθηκε για θεραπεία στου Λουτράκι Ξηρομέρου.

β. Η μάχη της Λαγκάδας (18 Ιουνίου 1821)

Έπειτα από τις απώλειες και το χαλασμό που έπαθε ο Ισμαήλ Πασάς στην «Παληγοπούλια» και το Κομπότι, ζήτησε ενισχύσεις από τον Χουρσίτ που του έστειλε αμέσως πάνω από 2.000 άντρες.

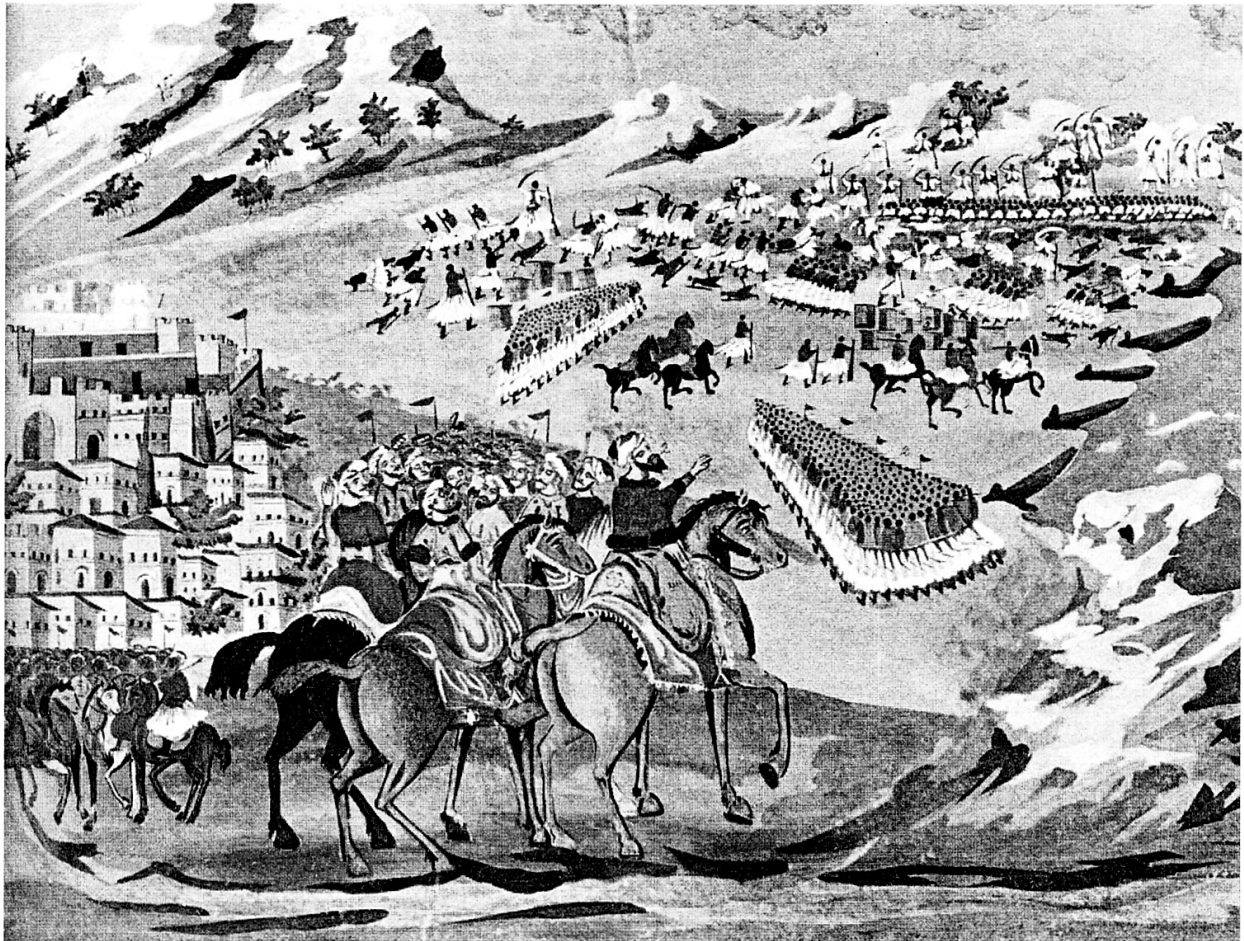
Στα μέσα Ιουνίου ο Ισμαήλ Πασάς που με τις ενισχύσεις έχει πλέον πάνω από 4.000 άντρες, διατάζει επίθεση και κατευθύνει τον κύριο όγκο του στρατού του εναντίον του Γ. Μπακόλα στη Λαγκάδα και συγκεκριμένα στη θέση «Αγία Παρασκευή», που του είχε στήσει καρτέρι. Μόλις άρχισε το ντουφεκίδι εκεί, έτρεξαν να τρέχουν προς ενίσχυση του Γ. Μπακόλα και άλλοι επαναστάτες, ντουφεκώντας και αυτοί κι έτσι σε λίγο άναψε το πελεκούδι. Ο Μπακόλας στη μάχη αυτή θριάμβευσε κυριολεκτικά. Κατά τη διάρκεια σκοτώθηκε ο Μπέης της Φράσσαρης Τζαφέρ, πράγμα που έφερε μεγάλη σύγχυση και αναστάτωση στο στρατό του Ισμαήλ, ο οποίος εγκατέλειψε, μάλιστα, τον Τζαφέρ στο πεδίο της μάχης, πριν εκείνος ξεψυχήσει. Στην κρίσιμη αυτή μάχη σκοτώθηκαν 250 Τούρκοι. Οι Έλληνες είχαν μόνο 20 νεκρούς και πήραν λάφυρα τρία κανόνια, δύο σημαίες και πολλά μεταγωγικά με τροφές. Ο Μακρυγιάννης ανεβάζει τους σκοτωμένους Τούρκους σε 1.000. Από τους Έλληνες δεν σκοτώθηκε κατ' αυτόν κανένας. Όλοι οι αρχηγοί και οι στρατιώτες «έκαμαν το χρέος τους». Λαμπρύνεται όμως και δοξάζεται ο Γ. Μπακόλας, που «ως λιοντάρι πολεμούσε και ως φιλόσοφος οδηγούσε».

Άλλη τροπή, βεβαίως όχι καλή, θα έπαιρνε η πορεία της Επανάστασης στη Νότια Ελλάδα, αν οι Ηπειρώτες οπλαρχηγοί και αγωνιστές δεν κατετρόπωναν τους Τούρκους στη Λαγκάδα και αυτοί περνούσαν στη Ρούμελη.

Στη μάχη της Λαγκάδας δεν φαίνεται να έλαβε μέρος ο Γιαννάκης Κουτελίδας, που βρισκόταν, όπως είδαμε, στο Κομπότι στις 8 Ιουνίου, γιατί στο τέλος αυτού του μήνα οι Κουτελιδάιοι (Γιαννάκης και Μήτρος) μαζί με τον Μήτρο Γώγο, γιο του Γ. Μπακόλα και τον Γιαννάκη Ράγκο κύκλωσαν τον καπετάν Κωνσταντή Πουλή (Π'λή) μαζί με Τούρκους στο Μοναστήρι των Καλαρρυτών, χωρίς όμως να κατορθώσουν να τον πιάσουν αιχμάλωτο.

γ. Η μάχη της Πλάκας (περί τα τέλη Ιουνίου 1821)

Ταυτόχρονα με την επιχείρηση των καπεταναίων στο Μοναστήρι των Καλαρρυτών, ο Γ. Μπακόλας με άλλη δύναμη μαχητών Ελλήνων, έπειτα από φονική μάχη κατά των Τούρκων του Βεκούτ-Γαρδίκη, κατέλαβε την Πλάκα, και αφού τους κυνήγησε ως δυο ώρες τους εξετόπισε και πήρε πολλά λάφυρα.

Υδατογραφία σε χαρτόνι των Ι. Μακρογιάννη - Δ. Ζωγράφου, με τον τίτλο «Μάχη της Λαγγάδας και Κομπότι». Στο υπόμνημα του πίνακα αναφέρεται ότι «ο Ισμαήλ Πασάς Πλιάσας εκστρατεύει κατά της Λαγγάδας με πέντε χι-

λιάδας στρατιωτών» και σημειώνεται ότι στο Κομπότι «ο Καραϊσκάκης και Γιαννάκης Κοταλίδας με 40 στρατιώτες πολεμίσαντες με τον εκεί Πασάν, ενικήθησαν δις, πολεμίσαντες δε εκ τρίτου, επληρώθη ο Καραϊσκάκης».

Ο Χουρσίτ Πασάς, μαθαίνοντας την πανωλεθρία του στρατού του στην Πλάκα, στρατολόγησε 8.000 Τουρκαλβανούς και με επικεφαλής τον Αλή Πασά Μωραΐτη τους διέταξε να βαδίσουν κατά των Ελλήνων του Γώγου Μπακόλα και να ανακαταλάβουν την Πλάκα, που θεωρούσε στρατηγική τοποθεσία. Την κίνηση αυτή του τουρκικού στρατού την έμαθε εγκαίρως ο Γ. Μπακόλας και ζήτησε βοήθεια από τον Γιαννάκη

Κουτελίδα και τους καπεταναίους Ίσκο και Βαρνακιώτη. Όλοι μαζί επιτέθηκαν αστραπιαία κατά των Τούρκων και για δεύτερη φορά τους αφάνισαν κυριολεκτικά.

Και πάλι ο Χουρσίτ συγκεντρώνει νέα στρατεύματα, πολυαριθμότερα αυτή τη φορά, (κατά τον Μακρουγιάννη γύρευε να ηγηθεί ο ίδιος του ασκεριού αλλά δεν τον άφησαν) και με επικεφαλής Τουρκαλβανούς αξιωματικούς τα στέλνει εναντίον των Ελλήνων, με τη σαφέστατη εντολή να τους εκδιώξουν από τις οχυρές τους θέσεις στην Πλάκα. Οι Έλληνες όμως είχαν ενισχυθεί και με άλλες δυνάμεις. Εκτός από τον Γιαννάκη Κουτελίδα και το Γώγο Μπακόλα στη μάχη αυτή έλαβαν μέρος οι Σουλιώτες αρχηγοί Μάρκος Μπότσαρης και Κίτσος Τζαβέλλας. Και αυτή η μάχη έληξε σε βάρος των Τούρκων.

δ. Η καταστροφή των Καλαρρυτών (10 Ιουλίου 1821)

Στις αρχές Ιουλίου 1821 ο Γιαννάκης Κουτελίδας, ο Μήτρο Γώγος, ο Γιαννάκης Ράγκος και ο Νικολάκης Στουρνάρης χτύπησαν τους Τούρκους στους Καλαρρύτες και κατέλαβαν το χωριό.

Ο Χουρσίτ Πασάς στα Γιάννινα έγινε έξω φρενών με την κατάληψη των Καλαρρυτών και της Πλάκας και σχεδιάζει εκ νέου την επανακατάληψη και των δύο αυτών σπουδαίων στρατηγικών θέσεων.

Αποστέλλει, λοιπόν, πάραυτα τον μεν Ισμαήλ Πασά Πλιάσα με αρκετή δύναμη (περίπου 2.000) στους Καλαρρύτες, τον δε Τοπάλ Αλή Πασά με άλλους 2.000 περίπου Τουρκαλβανούς προς την Πλάκα. Η διαταγή ήταν ο Ισμαήλ να βρει στο δρόμο τον Ιμπραήμ Πρεμέτη με τη συνθηκολογήσασα φρουρά των Καλαρρυτών και να τους γυρίσει πάλι προς Καλαρρύτες και Συρράκο, ώστε να καταλάβουν με κάθε τρόπο και τα δύο αυτά χωριά, να τα λεηλατήσουν μην αφήνοντας «λίθο επί λίθου» και ύστερα να τα κάψουν. Πράγμα, που δυστυχώς, συντελέστηκε στις 10 Ιουλίου 1821.

Κατά τη μάχη που δόθηκε στους Καλαρρύτες, τα στενά των διοδίων προασπίζονταν μόνον λίγοι Έλληνες υπό τον Γιαννάκη Κουτελίδα και τον Καπετάν Δήμο. Με την πίεση που τους ασκήθηκε κατά την άγρια επίθεση των πολυαριθμότερων Τουρκαλβανών αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν, με αποτέλεσμα οι Τούρκοι να ανακαταλάβουν το χωριό. Οι περήφανοι κάτοικοι των Καλαρρυτών αναγκάστηκαν να αφήσουν στα χέρια των Τούρκων τον τοπικό πλούτο, τον οποίο οι κατακτητές λεηλάτησαν. Τα λάφυρα που πήραν οι Τούρκοι ήταν αμέτρητα γιατί και τα δύο αυτά χωριά απαρτίζονταν από πλούσιους κατοίκους, αλλά και πολλοί εύποροι Γιαννιώτες είχαν στείλει στους Καλαρρύτες όλα τα τιμαλφή τους και τα χρυσαφικά τους. Όσοι από τους κατοίκους διασώθηκαν έφυγαν και ύστερα από ανεκδιήγητες περιπέτειες, αφού πέρασαν τον αυχένα «Αφτί» των Τζουμέρκων ετράπησαν προς το Βάλτο και από εκεί κατέληξαν άλλος στο Μεσολόγγι, άλλος στα Επτάνησα και άλλος στην Ιταλία ακόμα.

Τότε κατέφυγε και ο Ιωάννης Κωλέττης στο Μεσολόγγι.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθεί ότι από τους οπλαρχηγούς τελευταίος έφυγε από τους Καλαρρύτες ο οπλαρχηγός του Βάλτου Γερομπαλωμένος, που κλείστηκε σ' ένα σπίτι με οκτώ μόνο παληκάρια και πολέμησε σαν λιοντάρι ώρες ολόκληρες αψηφώντας τη φωτιά και τα βόλια.

ε. Δεύτερη μάχη της Πλάκας

*Σύλληψη και θανάτωση του καπετάν Κωνσταντή Πουλή (Π'λή)
(τρίτο δεκαήμερο Ιουλίου 1821)*

Ο Ισμαήλ Πασάς Πλιάσας πέτυχε, όπως είδαμε παραπάνω, την ανακατάληψη των Καλαρρυτών. Ο άλλος πασάς, ο Τοπάλ Αλή, δεν στάθηκε καθόλου τυχερός γιατί στην Πλάκα έπαθε πραγματική πανωλεθρία. Τα γεγονότα εκεί έλαβαν χώρα ως εξής:

Είδαμε παραπάνω (μάχη της Πλάκας) ότι ο Γ. Μπακόλας με τους Γιαννάκη Κουτελίδα και Κώστα Ράγκο προσέβαλαν και εξεδίωξαν από την Πλάκα τον Βεκούτ Πασά Γαρδίκη, στο τέλος Ιουνίου 1821. Όταν έφθασε ο Τοπάλ Αλή Πασάς σε ενίσχυση του Βεκούτ-Γαρδίκη στην Πλάκα δεν βρήκε τον Γώγο Μπακόλα (ο οποίος αναγκάστηκε να κατέβει στο Πέτα, όπου τον βλέπουμε στις 10 Ιουλίου να επιτίθεται και να το ανακαταλαμβάνει. Βρήκε όμως απέναντί του τον Μάρκο Μπότσαρη με 200 περίπου Σουλιώτες. Εκεί επίσης ήταν και ο Γιαννάκης Κουτελίδας. Είχαν ειδοποιηθεί και έρχονταν αράδα και άλλοι οπλαρχηγοί Αιτ/νες.

Οι τουρκικές δυνάμεις στη μάχη αυτή της Πλάκας μαζί με τους Αρβανίτες του Βεκούτ ήταν πολλοί. Ο ακριβής αριθμός είναι αδύνατο να υπολογιστεί, γιατί ο Μακρυγιάννης τους ανεβάζει σε οκτώ χιλιάδες, ο Κόκκινος σε τέσσερις χιλιάδες και η εφημερίδα «Αιτω-

*Ο αγωνιστής της Επανάστασης
Ιωάννης Μακρυγιάννης*

λική»¹² στο φύλλο της 10ης Αυγούστου 1821 σε 2.000. Πρώτος με τα λίγα παληκάρια που είχε και με όση φρουρά ήταν εκεί επιτέθηκε εναντίον του Τοπάλ ο Μάρκος Μπότσαρης. Αυτός πήρε την «επαφή» με τον εχθρό. Καταφθάνουν όμως και οι άλλοι οπλαρχηγοί και η μάχη αυτή εξελίχθηκε σε μεγάλη σύγκρουση. Τη μάχη την κατηύθυνε κυρίως ο Μάρκος Μπότσαρης. Ως εξής την περιγράφει ο Μακρυγιάννης «... και την αυγή μπονόρα πήγαν οι Τούρκοι και άρχισε ο πόλεμος πολλά πεισματώδης και βάσταξε από την αυγή ως τρεις ώρες να νυχτώσει και κάνουν ένα σκοτωμό μεγάλο των Τούρκων και βγάζουν τα σπαθιά οι Έλληνες και τους αφάνισαν πολλά περισσότερον από τα πρώτα». Στη μάχη αυτή τραυματίστηκε ο Μάρκος Μπότσαρης και μεταφέρθηκε, όταν έπαψε, στο Ανώγι για θεραπεία.

Δεν ξέρουμε ακριβώς ποια μέρα του Ιουλίου άρχισε η μάχη, ούτε πόσες μέρες κράτησε. Ξέρουμε όμως ποια μέρα τελείωσε και αυτό το μαθαίνουμε από την εφημερίδα «Αιτωλική» της 10ης Αυγούστου 1821, που γράφει ότι «η μάχη τελείωσε ενδόξως εις τας 27 Ιουλίου».

Στη μάχη αυτή της Πλάκας συνελήφθη για δεύτερη φορά ο προδότης καπετάνιος των Τζουμέρκων Κων/νος Πουλής (Π'λής) και βρήκε οικτρό θάνατο.

Η ήττα που υπέστη ο Τοπάλ-Αλή υπήρξε και μεγάλη και άδοξη αν λάβει κανείς υπόψη του πόσο στρατό είχε στις διαταγές του. Έχασε δε, εκτός από πολλούς νεκρούς και τραυματίες, και πολύ υλικό και πολλά μεταγωγικά και άνδρες, το κυριότερο, ολόκληρο το θησαυρό του, που τον είχε φορτωμένο σε έξι μουλάρια.

στ. Ανακατάληψη της Πλάκας από τους Τούρκους – κάψιμο των Τζουμερκοχωριών – στρατηγικό σχέδιο του Χουρσίτ

Μετά τη νικηφόρο μάχη της Πλάκας οι Έλληνες, αντί να κυνηγήσουν τους Τούρκους και να επιφέρουν την ολοσχερή καταστροφή τους, αντί, έστω, μια και τους έδιωξαν και κατέλαβαν την Πλάκα να την οχυρώσουν γερά και να τοποθετήσουν ισχυρές δυνάμεις για κάθε ενδεχόμενο, άφησαν μόνο μία μικρή φρουρά και οι υπόλοιποι έτρεξαν απέναντι στα Άγναντα για να μοιράσουν τα λάφυρα.

Ο Χουρσίτ από τα Γιάννινα, μόλις έμαθε το τι έπαθε ο Τοπάλ Πασάς έστειλε επειγόντως 2.000 περίπου άντρες για ενίσχυσή του. Οι ενισχύσεις αυτές ενώθηκαν με το στρατό του Τοπάλ κάπου κοντά στο Καλέντζι.

Ο Τοπάλ, που στο μεταξύ πληροφορήθηκε ότι στην Πλάκα δεν ήταν παρά μια μικρή δύναμη από επαναστάτες, ξεκίνησε όλη τη νύχτα και την άλλη μέρα, πρωί επιτέθηκε με όλη τη δύναμη που είχε τώρα κατά των λίγων Ελλήνων. Τους ανέτρεψε

12 Η εφημερίδα «Αιτωλική» εξεδίδετο στο Μεσολόγγι από τον Λαυριώτη.

χωρίς μεγάλη δυσκολία και ύστερα όλος εκείνος ο όγκος του τουρκικού στρατού ξεχύθηκε στα πέρα χωριά των Τζουμέρκων, καίγοντας τα Σχωρέτσαϊνα (Καταρράκτη), τα Άγναντα, δύο συνοικίες των Ραφταναίων, την Κοσαβίτσα (Κτιστάδες) και ολοκληρώνοντας την επιδρομή του με το κάψιμο των Πραμάντων και των Μελισσουργών.

Όλες αυτές οι κινήσεις έγιναν με βάση συγκεκριμένο στρατηγικό σχέδιο, που έθεσε σε εφαρμογή ο Χουρσίτ στα Γιάννινα, απ' όπου διηύθυνε τις επιχειρήσεις στους Καλαρρύτες και την Πλάκα.

Σύμφωνα μ' αυτό, μετά την ανακατάληψη των Καλαρρυτών και της στρατηγικής θέσης της Πλάκας, ο τουρκικός στρατός θα κατέπνιγε και το τελευταίο ίχνος της επανάστασης στα χωριά των Τζουμέρκων, λεηλατώντας, καίγοντας και καταστρέφοντας γενικά τα πάντα. Στη συνέχεια θα προχωρούσε από τη διάβαση «Αφτί» των Μελισσουργών προς τα Θεοδώριανα και από εκεί προς το Βάλτο. Με την προέλασή του αυτή από το «Αφτί» προς το Βάλτο ήλπιζε να φτάσει και μέχρι το Μεσολόγγι ακόμα.

Το σχέδιο, λοιπόν, αυτό του Χουρσίτ όσον αφορά στη σύλληψή του ήταν πραγματικά τέλειο. Γι' αυτό επέμεινε να κρατάει γερά τους Καλαρρύτες και την Πλάκα, θέσεις από τις οποίες, άλλωστε, οι Έλληνες θα μπορούσαν να απειλήσουν και αυτό το ίδιο το στρατόπεδό του στα Γιάννινα.

*Ο Χουρσήτ πασάς
(Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη)*

ζ. Η μάχη του Σταυρού των Τζουμέρκων (4 Αυγούστου 1821)

Οι Τούρκοι, μετά την ανακατάληψη της Πλάκας και το κάψιμο των Τζουμερκοχωριών, προχώρησαν, βάσει του προαναφερθέντος σχεδίου, από τον αυχένα «Αφτί» προς τα Θεοδώριανα. Επικεφαλής του τουρκικού στρατού, χωρίς να είναι ιστορικά εξακριβωμένο, ήταν ο Τοπάλ Αλής.

Στις 4 Αυγούστου 1821 το εκστρατευτικό σώμα βρέθηκε στη θέση «Σταυρός» των

Θεοδωριάνων¹³. Στο Σταυρό όμως οι Τούρκοι τα βρήκαν μπαστούνια. Προς μεγάλη τους έκπληξη είδαν μπροστά τους το Γώγο Μπακόλα και τον Γερομπαλωμένο, που τους είχαν πιάσει το διάβα με 70 περίπου παληκάρια παραταγμένα έτοιμα για μάχη.

Ανάμεσα στα παληκάρια του Γ. Μπακόλα ήταν και ο Μακρουγιάννης, που εκείνες τις ημέρες είχε βγει από τις φυλακές της Άρτας, όπου τον είχαν κλεισμένο οι Τούρκοι. Μόλις λευτερώθηκε έσπευσε ν' ανέβει επάνω στα Τζουμέρκα (Βουργαρέλι) και κατατάχθηκε απλός στρατιώτης στο σώμα του Γ. Μπακόλα.

Η ελληνική δύναμη που αντιπαρατάχθηκε στο Σταυρό ήταν λοιπόν πολύ μικρή. Ο Μακρουγιάννης λέει: «Ποτέ δεν βγαίναμε τριακόσιοι πενήντα. Οι Τούρκοι ήταν περίπου 5.000». Η εφημερίδα «Αιτωλική» δημοσιεύει ανταπόκριση από το Μακρυνόρος που αναφέρει ότι «... στις 4 Αυγούστου ο εχθρός δυνατός με δύο χιλιάδες στρατιώτες αντιπαρατάχθηκε εις μάχην εις την θέσιν ονόματι Σταυρός εις το χωρίον Θεοδώριανα έναντι του Καπετάνιου Γώγου Μπακόλα».

Η πρώτη επαφή έγινε το πρωί στις 4 Αυγούστου. Ο Γώγος Μπακόλας κρατούσε τη θέση του γερά. Χάρη στη γενναία αντίσταση του Γ. Μπακόλα δόθηκε καιρός κι άρχισαν να καταφθάνουν σε ενίσχυση και άλλοι καπεταναίοι. Από τους πρώτους κατέφθασαν ο Γιαννάκης Ράγκος και ο Κατσικογιάννης (οπλαρχηγοί του Βάλτου) και στη συνέχεια οι άλλοι όπως ο Σπαής, οι Κουτελιδαίοι, ο Ίσκος και ο Βαρνακιώτης.

Το γενικό πρόσταγμα είχε ο Γ. Μπακόλας και η μάχη κράτησε τέσσερα ολόκληρα μερόνυχτα. Η παράδοση αναφέρει ότι συμπολέμησαν μαζί με τους άντρες και γυναίκες και πολλές μητέρες βρήκαν τα μικρά τους πεθαμένα από την πείνα και τα κλάμματα.

Για τις απώλειες της μάχης δεν έχουμε ξεκαθαρισμένες πληροφορίες. Ο Μακρουγιάννης, που εκεί πήρε το βάπτισμα του πυρός στην επανάσταση, γράφει αόριστα: «... έγινε ένας χαλασμός των Τούρκων μεγάλος και πλήθος λάφυρα πήραν οι Έλληνες». Ούτε και στις πληροφορίες που μας δίνει ο Κασομούλης ότι οι Τούρκοι είχαν 400 νεκρούς, μπορούμε να δώσουμε πίστη, γιατί η «Αιτωλική» της 15ης Αυγούστου 1821, ανεβάζει σε 18 τους νεκρούς και ως λάφυρα, εκτός από τρεις αιχμαλώτους, αναφέρει 17 άλογα, τρεις σημαίες, πιστόλια και γιαταγάνια αργυρόχρυσα, τα οποία μιράστηκαν οι νικητές.

Τελικά, οι Τούρκοι υποχώρησαν προς την κατεύθυνση «Αφτί» - Μελισσουργοί και από κει άγνωστο προς τα που.

Το βράδυ της 5ης Αυγούστου 1821, για να γιορταστούν τα επινίκια, η ηγούμενος της Μονής Αγίου Γεωργίου Βουργαρελίου πρόσφερε γεύμα στους νικητές της μάχης, στο οποίο παρακάθησαν οι Κουτελιδαίοι, ο Λύτρας από τα Πράμαντα, ένας τούρκος Μπέης αιχμάλωτος και άλλοι οπλαρχηγοί.

Στα στόματα των Τζουμερκιωτών ζουν ακόμα οι διηγήσεις και οι περιγραφές των

13 Σταυρός, τοποθεσία σε υψόμετρο 1.700 μέτρων περίπου, νότια του χωριού Θεοδώριανα.

αγωνιστών της μάχης του Σταυρού καθώς και των αιχμαλώτων Τούρκων, ότι δηλαδή τη νίκη χάρισαν στα ελληνικά όπλα οι δύο μεγαλομάρτυρες Άγιοι Γεώργιος και Δημήτριος, οι οποίοι συμπολεμούσαν έφιπποι με τους Έλληνες. «Τους βλέπαμε να κυνηγούν τους Τούρκους» έλεγαν οι εξαγνισμένοι αγωνιστές της ελευθερίας¹⁴.

Το παρακάτω δημοτικό τραγούδι αναφέρεται στον ήρωα της μάχης Γ. Μπακόλα. Σ' αυτό μνημονεύεται επίσης και το όνομα του Μήτρου Κουτελίδα:

του Γώγου Μπακόλα

Να 'μουν μια πετροπέρδικα στη Λογαρού στη βρύση
να ξάνοιγα πολύ ταχιά, δι' ώρες μπριχού να φέξει
να ξύπναγα τη συντροφιά, το Μήτρο Κουτελίδα.
– Ξύπνα καημένη συντροφιά, το Μήτρο Κουτελίδα,
ξύπνα ν' ακούσεις πόλεμο και φοβερό ντουφέκι:
– Ποιος είναι αυτός που πολεμάει Σταυρό και Χαροκόποι:
– Γώγος Μπακόλας πολεμάει μ' εννιά χιλιάδες Τούρκους,
κ' οι Τούρκοι όρκον έκαναν, όρκο στα χαϊμαλιά τους
για να περάσουν τον Ζυγό, Τζουμέρκα, Ραδοβύσδι,
να πάρουν σκλάβους τα παιδιά, κορίτσια και νυφάδες.
Γώγος Μπακόλας φώναξε σαν καπετάνιος που 'ταν:
– Γυρίστε πίσω, Τούρκοι μου, μην χάνετε τον όρκο
κι όσο είν' ο Γώγος ζωντανός και ζει κι ο Κουτελίδας,
σκλάβους εσείς δεν παίρνετε κορίτσια και νυφάδες,
τι εμείς, μολύβια δίνουμε σπαθιά ξεγυμνωμένα.
Πού είστε παιδιά απ' το Τζουμερκιό, παιδιά απ' το Ραδοβύσδι!
για πολεμάτε δυνατά, όσο κι αν ημπορείτε,
να ραγισθούνε τα βουνά, ν' αχολογούν οι κάμποι,
ν' ακούσει το ντουφέκι μας κι ο Μπότσαρης ο Μάρκος.

(ΣΗΜ. Αραβαντινού αριθμ. 80, σελ. 71)

η. Η κατάληψη της Άρτας (16 Νοεμβρίου 1821)

Μετά τη νικηφόρο μάχη του «Σταυρού» οι Κουτελιδαίοι, ο Γ. Τσαρακλής από τα Πιστιανά, οι Γωγαίοι, ο Γ. Καραϊσκάκης, ο Μακρυγιάννης, οι Σουλιώτες Νότης και Μάρκος Μπότσαρης, ο Φωτομάρας, ο Βέικος, οι Τζαβελαίοι, οι Αλβανοί σύμμαχοι Άγιο Βάσσαρης, Σουλεϊμάν Μέτος, το παιδί του Μούρτου Τζάλιο και άλλοι καπετα-

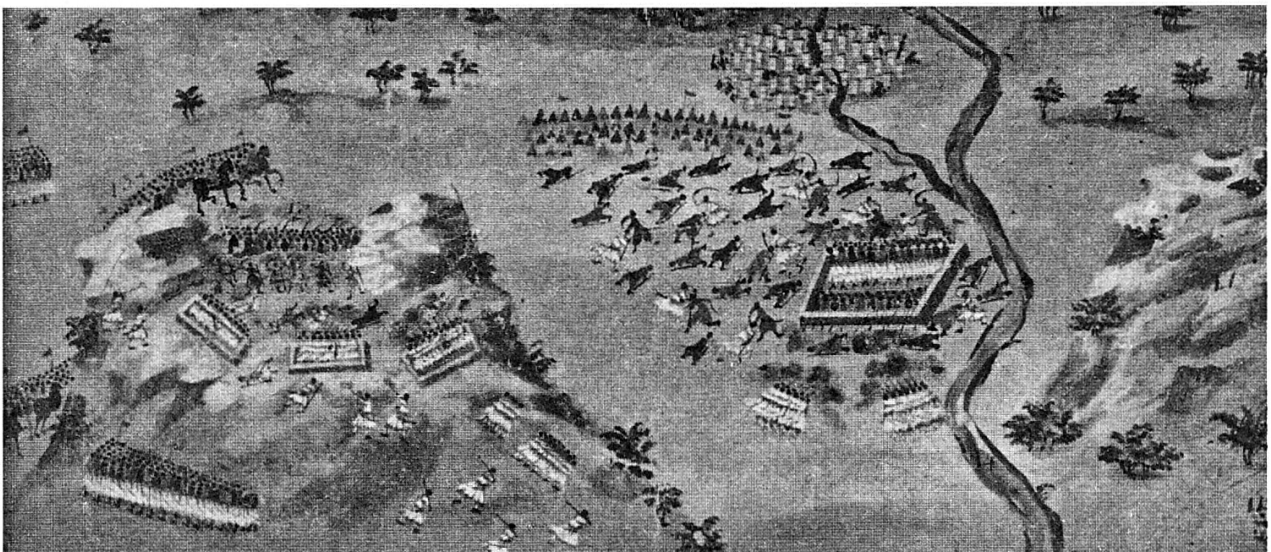
14 Φιλίππου Κολοβού (βλ. Βιβλιογραφία)

ναίοι του Βάλτου, του Ξηρομέρου και των Αγράφων αποφάσισαν να επιτεθούν κατά της Άρτας την οποία προάσπιζε ο Ισμαήλ Πασάς Πλιάσας με φρούραρχο τον Σουλεϊμάν Πασά.

Στις 15 Νοεμβρίου 1821 οι Κουτελιδαίοι, ο Γ. Τσαρακλής, ο Γ. Καραϊσκάκης με τους Σουλιώτες και τους Αλβανούς -3.000 περίπου- έπιασαν το Μαράτι, τρία χιλιόμετρα έξω από την Άρτα και οχυρώθηκαν εκεί. Άλλοι 1.000 με επικεφαλής τον Γ. Μπακόλα, τον Μακρυγιάννη και τους Αγραφιώτες, Ξηρομερίτες και Βαλτινούς καπεταναίους έπιασαν των Αη-Λιά της Άρτας.

Με συντονισμένο σχέδιο, που κατέστρωσαν οι Γ. Μπακόλας και Γ. Καραϊσκάκης, οι Έλληνες κινήθηκαν ταυτόχρονα, στις 16 Νοεμβρίου 1821, και κατέλαβαν την Άρτα. Οι Τούρκοι κράτησαν μόνο λίγα πόστα προς το Τουρκοπάζαρο και τις κάτω συνοικίες. Η ορμή, το θάρρος, η αγωνιστικότητα και η άμιλλα των Ελλήνων μεταξύ τους κατά την πολιορκία και την κατάληψη της Άρτας ήταν γεγονότα μοναδικά ως τότε στον αγώνα. Την πόλη οι Έλληνες την κράτησαν μόνο 16 μέρες. (Λεπτομέρειες για την πολιορκία και την κατάληψη της Άρτας βλ. *Άπαντα Στρατηγού Μακρυγιάννη*, τόμος Α', κεφ. 3).

Αυτή ήταν σε αδρές γραμμές η σύμπραξη των Κουτελιδαίων στην απελευθερωτική κατά των Τούρκων επαναστατική προσπάθεια στην περιοχή των Τζουμέρκων και της Άρτας.

*Λεπτομέρεια από πίνακα των Ι. Μακρυγιάννη - Δ. Ζωγράφου
(Αθήνα, Γεννάδιος Βιβλιοθήκη).*

Βιβλιογραφία

1. Κώστα Αγνάντη «Η έναρξη της Επανάστασης του '21 - Μακρυνόρος - Τζουμέρκα», Περιοδικό *Σκουφάς*, τ. 35, 1971.
2. Χρήστου Γκίζα «Ο καπετάν Γιαννάκης Κουτελίδας», περιοδικό *Σκουφάς*, τ. 3, 1955.
3. Κων/νου Διαμάντη «Το αρματολίκι των Τζουμέρκων και οι Κουτελιδαίοι», περιοδικό *Σκουφάς*, τ. 6, 1956, τ. 7-8, 1957.
4. Δημ. Φ. Καραντζένη *Μήτρος και Γιαννάκης Κουτελίδας*, Αθήνα, 1985.
5. Φιλίππου Α. Κολοβού «Η ιστορία των Θεοδωριάνων Άρτας - Η δολοφονία του καπετάν Γιαννάκη Κουτελίδα», Εφημερίδα *Τα Θεοδώριανα*, 8, Αύγουστος 1972.
6. Φιλίππου Α. Κολοβού «Η μάχη του Σταυρού», περιοδικό *Σκουφάς*, τ. 35, 1971
7. Μητροπολίτου Σερραφείμ Ξενοπούλου Δοκίμιο ιστορικής τινός περιλήψεως Άρτης και Πρεβέζης, Αθήνα 1884 – επανέκδοση του Συλλόγου Ο Σκουφάς, 1985.
8. Γεωρ. Παπαδημητρίου «Δύο αρματολοί των Τζουμέρκων», *Τζουμερκιώτικα και Αρτινά Νέα*, τ. 6 – αναδημοσίευση στα τ. 27/1981 και 28/1982 της εφημερίδας *Το Βουργαρέλι*.
9. Νικ. Παπανικολάου «Η μάχη της Λαγκάδας», περιοδικό *Σκουφάς*, τ. 35, 1972.
10. Νικ. Κ. Τόσκα *Χώσεψις - Συμβολή εις την Λαογραφία μας*, Αθήνα, 1964.
11. Ι. Μακρυγιάννη *Άπαντα Στρατηγού Μακρυγιάννη*, εκδόσεις Μέριμγκα, τόμος Α΄.

*Νίκος Κοταρίδης**

Οι κλεφταρματολοί

ΟΙ ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΙ ΟΙ ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ -οι ένοπλοι χριστιανοί ραγιάδες της οθωμανικής κατάκτησης - δύσκολα διακρίνονται μεταξύ τους στη λαϊκή παράδοση και την ιστοριογραφία μας. Η τελευταία προτίμησε να παραπέμψει στην "κοινή αντίθεση των κλεφταρματολών με τον κατακτητή", παρά να διαχειριστεί την αντινομία στην οποία παραπέμπει η ίδια η λέξη κλεφταρματολός : κλέφτης ο οποίος φυλάει τον τόπο από τους κλέφτες ή φύλακας που κατέκτησε τη θέση του κλέβοντας. Αρματολός είναι ο ένοπλος που διορίζεται από την οθωμανική εξουσία για να επιτηρεί κάποια περιοχή· η πρόταση αυτή μνημονεύει μια μακρά παράδοση που ακολουθείται στον τομέα της δημόσιας ασφάλειας στο χώρο των Βαλκανίων. Ο αρματολός της οθωμανικής κατάκτησης, μέλος της κατακτημένης κοινωνίας, όχι μόνο δεν καταβάλλει κεφαλικό φόρο, όπως πρέπει στους κατακτημένους, αλλά εξοπλίζεται κιόλας, όπως ταιριάζει στους κατακτητές.

Ο αρματολισμός θα απασχολούσε λιγότερο την ιστοριογραφία αν οι αρματολοί –οι φύλακες της τάξης– δεν αποτελούσαν οι ίδιοι μέγιστο κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια, κάθε φορά που η εξουσία δεν τους παραχωρούσε ένα αρματολίκι «για να το φυλάνε από τους ομοίους τους». Μπορεί πάλι η μεταχείρησή τους να ήταν διαφορετική, αν η συμμετοχή τους στην επανάσταση του εικοσιένα δεν εξασφάλιζε στους κλεφταρματολούς –τον «ένοπλο βραχίονα του γένους»– περίοπτες θέσεις στην ιστοριογραφία, πολλαπλασιάζοντας έτσι τα προβλήματα στάθμισης του ρόλου τους τόσο στο εσωτερικό του συστήματος της κατάκτησης, όσο και στη διαδικασία εγκαθίδρυσης του ελληνικού κράτους.

Ο αρματολισμός εγγράφεται ασφαλώς στους μηχανισμούς που διέθετε η αυτοκρατορία στον βαλκανικό χώρο για τη νόμιμη διαχείριση της βίας και των όπλων. Η διασπορά όμως των ενόπλων στον ελλαδικό χώρο και οι ιδιαίτερες μορφές του αρματολισμού είναι ζητήματα που ανάγονται στη συγκυρία και τα προβλήματα ασφάλειας που παρουσιάζονται κάθε φορά. Γενικά, ο αρματολισμός είναι σύστημα δημόσιας ασφάλειας, σύμφωνα με το οποίο οι ένοπλοι ραγιάδες αναλαμβάνουν καθήκοντα φύλακα της τάξης. Γι' αυτό απαλλάσσονται από φόρους και οι κοινότητες επιβαρύνου-

* Απ' το βιβλίο του: Παραδοσιακή επανάσταση και εικοσιένα, Αθήνα 1993 σσ. 20-25. Οι βιβλιογραφικές παραπομπές και οι υποσημειώσεις παραλείφθηκαν.

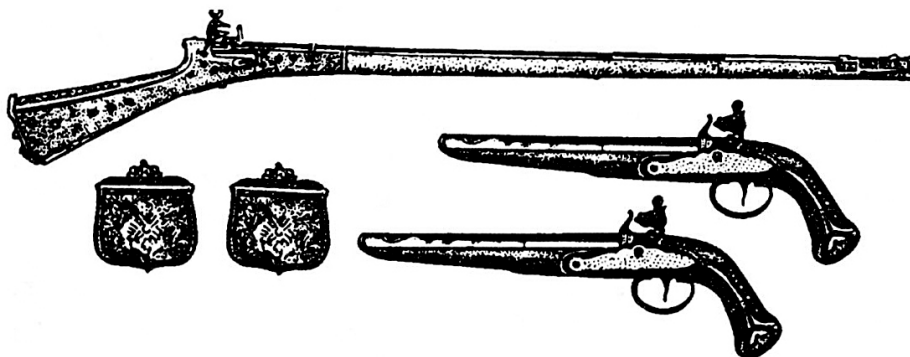
νται με τη μισθοδοσία και την τροφοδοσία τους. Σε ό,τι αφορά στις αρμοδιότητες των αρματολών, αυτές δεν φαίνεται να προσδιορίζονται αυστηρά από θετικούς κανόνες και το εύρος των λειτουργιών που αυτοί αναλαμβάνουν συναρτάται προς τις εκάστοτε ιδιομορφίες ή τα όρια των αρματολικιών. Καθώς ο ρόλος των αρματολών είναι η περιφρούρηση της δημόσιας ασφάλειας, το περιεχόμενο των «προνομίων» που τους παραχωρεί η οθωμανική εξουσία, το εύρος των αρμοδιοτήτων που αναλαμβάνουν και η φύση των δραστηριοτήτων που αναπτύσσουν στην τοπική κοινωνία, συναρτώνται προς τη διατήρηση της ισορροπίας στα τοπικά κέντρα εξουσίας. Το ζήτημα δηλαδή των σχέσεων αρματολών, κοινοτήτων και οθωμανικής διοίκησης ανάγεται σε αδράνεις που υποστηρίζουν τη μέγιστη ισορροπία του συστήματος και στον τοπικό συσχετισμό δυνάμεων και στη συγκυρία.

Αρματολίκια συστήνονται από την αρχή της οθωμανικής κατάκτησης στις περιοχές των Αγράφων, των Μεγάρων και του Ολύμπου. Ο θεσμός όμως, σε κάποιες παραπλήσιες μορφές, πρέπει να προϋπήρχε σε όλη την βαλκανική χερσόνησο από τα χρόνια των βυζαντινών. Η ανάθεση λειτουργιών φύλακα σε ένοπλους κατακτημένων πληθυσμών φαίνεται να είναι αρκετά διαδεδομένη στην περιοχή αυτή των Βαλκανίων, κυρίως εκεί όπου η μια κατάκτηση διαδέχεται την άλλη, καθώς συμβαίνει λ.χ. σε περιοχές όπου τη βενετσιάνικη κατάκτηση ακολουθεί η οθωμανική. Από την κατάρρευση της βυζαντινής αυτοκρατορίας έως τη σταθεροποίηση της οθωμανικής κυριαρχίας, οι πηγές πιστοποιούν την

ύπαρξη ενόπλων που στρατολογούνται σε βοηθητικά στρατιωτικά σώματα, επιφορτισμένα με την αποκατάσταση και διατήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Διαπιστώνουμε έτσι κάποιες συνέχειες στα συστήματα ασφάλειας που εφαρμόστηκαν στην περιοχή των Βαλκανίων από τους βυζαντινούς, τους δυτικούς και, τέλος, τους

Οθωμανούς. Armati και stradiotti είναι όροι οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν από τους ενετούς για να χαρακτηρίσουν τους εντόπιους μισθοφόρους που χρησιμοποιούσαν . Οι όροι αυτοί συνηγορούν υπέρ της εκδοχής ότι η λέξη αρματολός προέρχεται από τη λέξη armati - armatuli που σημαίνει πεζοπόρος και το περιεχόμενό της συνηχεί με τη λέξη «στρατιώτης», που σημαίνει ένοπλος οδοιπόρος· κληροδοτήθηκε από τους βυζαντινούς και - μαζί με άλλες λέξεις όπως καπετάνιος, παλικάρι, μας δείχνει μια «ανακατάφαση του θεσμού [του «αρματολού»] υπό τις νέες συνθήκες της οθωμανικής κατάκτησης. Στα οθωμανικά έγγραφα συναντώνται οι όροι martaloz, martoloz ή martolos και mertiloz. Πάντως, θεσμούς παραπλήσιους με τον αρματολισμό του ελληνικού χώρου βρίσκουμε σ' όλη τη βαλκανική χερσόνησο· στις βόρειες όμως επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας -και μέχρι την Ουγγαρία- συναντούμε κι άλλους όρους, ο πλέον διαδεδομένος απ' τους οποίους είναι χαϊδούκος που σημαίνει περισσότερο τον εκτός νόμου και τον κλέφτη. Υπάρχει και η ενετική λέξη martolozo που σημαίνει αυτόν που φέρει όπλα, ενώ η συνεκφορά του αρματολός με το «κεφεκτσή», που σημαίνει άπιστος, μας δείχνει ότι παρόμοιες λειτουργίες ανατίθενται και σε μουσουλμάνους, όπως συμβαίνει με τους εξισλαμισθέντες αλβανούς, οι οποίοι ανταγωνίζονται κυρίως τους έλληνες αρματολούς. Συνήθως όταν μιλάμε για κλεφταρματολούς εννοούμε τον ένοπλο ραγιά που συναντούμε στις περιοχές που ορίζονται από τον «οριζόντιο ορεινό όγκο Ολύμπου- Χασίων και προ πάντων τον κάθετο της Πίνδου και ειδικά των Αγράφων». Σ' αυτόν περίπου τον χώρο αναφερόμαστε μιλώντας για αρματολούς, τους οποίους θα πρέπει να διακρίνουμε από τους κάπους της Πελοποννήσου.

*Βασίλης Νιτσιάκος**

Τα πανηγύρια μας: Από το θρησκευτικό στο κοινωνικό γεγονός

ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΠΟΣΟ «ΠΑΛΙΟ» είναι το πανηγύρι, θα μπορούσε να απαντήσει κανείς όσο παλιά είναι και η κοινότητα με την ευρεία έννοια του όρου, δηλαδή μια κοινωνική ομάδα με κοινωνική συνοχή και συνείδηση της συλλογικότητάς της. Θα μπορούσε επίσης να πει κανείς με βεβαιότητα ότι το πανηγύρι ξεκίνησε ως λατρευτική εκδήλωση της ομάδας προς μια προστάτιδα δύναμη, της οποίας η μορφή ποίκιλε ανάλογα με το είδος της θρησκείας που επικρατούσε. Γύρω απ' αυτό το θρησκευτικό-λατρευτικό πυρήνα αναπτυσσόταν ένα σημαντικό κοινωνικό γεγονός που αποκτούσε και οικονομική αλλά βεβαίως ευρύτερη πολιτισμική διάσταση.

Στον ελλαδικό αλλά και τον ευρύτερο βαλκανικό και μεσογειακό χώρο η εξέλιξη του πανηγυριού παρακολουθεί την ίδια την εξέλιξη των κοινωνικών δομών, τις οποίες ασφαλώς εκφράζει ποικιλοτρόπως. Είναι γνωστό από την εθνογραφία αυτού του χώρου ότι οι λεγόμενες «πατριές», οι διευρυμένες πατριαρχικές οικογένειες, που συγκροτούσαν μια μικρή αλλά σε μεγάλο βαθμό αυτόνομη κοινότητα, διέθεταν έναν προστάτη άγιο, κατά τη γιορτή του οποίου πανηγύριζαν. Εξεδήλωναν, δηλαδή, τη λατρεία τους προς αυτόν με εορταστικά συμπόσια, γλέντια κ.λπ., πέρα από την καθιερωμένη θρησκευτική διαδικασία της εκκλησιαστικής λειτουργίας.

Αυτή η παράδοση, των διευρυμένων οικογενειών να γιορτάζουν τον προστάτη άγιο τους, συνεχίστηκε και μετά τη συγκρότηση ευρύτερων κοινοτήτων με τη μορφή χωριών που συμπεριελάμβαναν πολλές τέτοιες συγγενειακές ομάδες, αλλά με τη σφυρηλάτηση κοινωνικής συνοχής σε πιο ευρεία κλίμακα και την ανάπτυξη μιας ανάλογης συνείδησης άρχισε να παραχωρεί σταδιακά τη θέση της σε γιορταστικές εκδηλώσεις που αφορούσαν το σύνολο της κοινότητας, δηλαδή το χωριό. Στα περισσότερα χωριά τεκμήρια αυτής της παράδοσης παραμένουν οι διάφορες εκκλησίες των μαχαλάδων, οι οποίες ακόμα θεωρούνται οικογενειακές και σε πολλές περιπτώσεις συντηρούνται και «ανοίγουν» μια φορά το χρόνο κατά τη γιορτή της οικογένειας, που,

* Ο Β. Νιτσιάκος είναι επίκουρος καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το άρθρο του αναδημοσιεύεται από το δεύτερο τεύχος (1996) της περιοδικής έκδοσης τέχνης και πολιτισμού της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Άρτας «Πρόταση».

όπως είπαμε, είναι η γιορτή του αγίου στον οποίο είναι αφιερωμένη η εκκλησία.

Με την ανάπτυξη του θεσμού της υπερ-συγγενειακής τοπικής κοινότητας καθιερώνεται η λατρεία ενός κοινού αγίου, στον οποίο αφιερώνεται και η κεντρική εκκλησία. Αυτός ο άγιος κι αυτή η εκκλησία καθίστανται σύμβολα της νέας αυτής ενότητας και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και τη σφυρηλάτηση της συλλογικής συνείδησης σε επίπεδο κοινότητας. Έτσι, ο κοινός προστάτης άγιος ανάγεται σε υπέρτατο σύμβολο συλλογικότητας και κοινής μοίρας του χωριού και συνδέεται με θρύλους και παραδόσεις που κρατούν αυτή την πραγματικότητα ζωντανή ακόμα και σε περιόδους καταστροφικών γεγονότων ή ερήμωσης του χωριού. Σε πολλά χωριά απαντά κανείς, ακόμα και σήμερα, προφορικές παραδόσεις σχετικές με θαυματουργικές δραστηριότητες του προστάτη αγίου, παραδόσεις που συνδέονται με την ίδια την «τύχη» τους. Ένας κοινός τόπος είναι η διάσωση της εικόνας του αγίου μετά από μια ολοσχερή καταστροφή της εκκλησίας σε καιρό πολέμου ή άλλου κακού. Η εικόνα που σώζεται, συνήθως με θαυμαστό τρόπο, δεν είναι τίποτα άλλο παρά σύμβολο του πνεύματος της κοινότητας που επιβιώνει ακόμα κι όταν το χωρικό -υλικό αντίστοιχό της, το χωριό, καταστρέφεται. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όταν ξαναχτίζεται το χωριό, πρώτα χτίζεται η εκκλησιά, όπου τελετουργικά και συμβολικά τοποθετείται η διασωθείσα εικόνα.

Μια απλή εμβάθυνση σ' αυτό το θέμα θα μας οδηγούσε εύκολα στη διαπίστωση ότι ο άγιος, η θρησκευτική πράξη γενικά, είναι, εκτός των άλλων, και ένα μέσο για την έκφραση και ικανοποίηση σημαντικών κοινωνικών, γιατί όχι και υπαρξιακών αναγκών της κοινότητας. Ο άγιος, ως σύμβολο, συνιστά προσωποποίηση της κοινότητας και έκφραση των δεσμών, της κοινής μοίρας μιας ομάδας ανθρώπων που συγκροτούν μια ιστορική οντότητα.

Με βάση ή αφορμή, λοιπόν, αυτή τη λατρεία ενός προστάτη αγίου, συμβόλου της ενότητας μιας μικροκοινωνίας, αναπτύσσονται εκδηλώσεις με ευρύτερες διαστάσεις, οι οποίες διαμορφώνουν τελικά το φαινόμενο που γνωρίζουμε ως πανηγύρι. Με άλλα λόγια, ο εορταστικός χαρακτήρας, ο πανηγυρισμός ενός θρησκευτικού γεγονότος, γίνεται αφορμή για κοινωνική έκφραση, συλλογική και ατομική, αλλά στη συνέχεια και πυρήνας γύρω από τον οποίο διαμορφώνονται και λειτουργούν ακόμα και οικονομικοί θεσμοί ενσωματωμένοι ή όχι σε διάφορες μορφές ανταλλαγών.

Να δούμε, όμως, πιο συγκεκριμένα αυτές τις διαστάσεις του πανηγυριού. Κατ' αρχήν, το πανηγύρι είναι μια εκδήλωσησχόλης και ως τέτοια συνδέεται φυσικά με την οργάνωση του κοινωνικού χρόνου. Γι' αυτό, συνήθως, τα πανηγύρια είναι χρονικά τοποθετημένα σε περιόδους που οι παραγωγικές δραστηριότητες επιτρέπουνσχόλη (στις κτηνοτροφικές, π.χ. κοινότητες γίνονται στο τέλος του καλοκαιριού που μειώνονται οι εργασιακές απαιτήσεις των κοπαδιών). Ως εκδήλωσησχόλης, λοιπόν, το πανηγύρι συνιστά ευκαιρία ανάπαυσης και εκτόνωσης. Ως προς την κοινωνική του πλευρά, το πανηγύρι παρουσιάζει και άλλες διαστάσεις, αφού κατά τη διάρκειά του

λαμβάνουν χώρα διάφορες συλλογικές εκδηλώσεις. Πρώτα πρώτα, όπως ήδη υπονοήθηκε, είναι γεγονός αναβάπτισης στην ιδέα της κοινότητας, ανανέωσης και ενδυνάμωσης των κοινωνικών και πνευματικών δεσμών που στηρίζουν και συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της κοινωνικής ομάδας. Έπειτα, είναι αφορμή εκδήλωσης, ακόμα και επίδειξης, στοιχείων κοινωνικής εξουσίας και γοήτρου, αφού σύσσωμη η κοινότητα «εκτίθεται» στις αγορές της κοινωνικής καταξίωσης, όπως είναι οι δημόσιοι χώροι συναθροίσεων (προαύλιο εκκλησίας, μεσοχώρι, χοροστάσι κ.λπ.). Στο χορό, για παράδειγμα, εκφράζονται τόσο οι κοινωνικές ιεραρχίες, όσο και η ιδιαιτερότητα των σχέσεων με τα κεράσματα στα όργανα ή την ίδια τη χορευτική έκφραση των ομάδων μέσα στο γενικό χορό.

Γιώργος Σικελιώτης, *Γύφτοι*, 1959

Από την άποψη της οικονομίας, πέρα από τα στοιχεία της «επιδεικτικής σπατάλης» ή «σπατάλης γοήτρου», που γίνεται για λόγους κοινωνικής επιβεβαίωσης, καταξίωσης, εξουσίας κ.λπ. και τις τελεστικές καταναλωτικές συνήθειες που εκφράζονται και ως θυσίες ή λατρευτικά γεύματα, στο πλαίσιο του πανηγυριού διαμορφώνονται συχνά συνθήκες παζαριού με την έννοια ότι μπορούν να λάβουν χώρα διάφορες ανταλλαγές οικονομικού περιεχομένου. Το γεγονός ότι το πανηγύρι γίνεται κατά κανόνα στο τέλος της παραγωγικής περιόδου δεν είναι, από αυτή την άποψη, τυχαίο.

Αυτές οι ανταλλαγές, που στη βάση τους είναι οικονομικές, προσλαμβάνουν ευρύτερες πολιτισμικές διαστάσεις, καθώς προωθούν γενικότερα την επικοινωνία και επαφή μεταξύ γειτονικών και συμπληρωματικών από παραγωγική άποψη κοινοτήτων. Το παζάρι, άλλωστε, είναι γνωστό ως κατ' εξοχήν χώρος πολιτισμικών επαφών και ανταλλαγών.

Όμως, το πανηγύρι, δεμένο καθώς είναι με την ίδια την υπόσταση της κοινότητας, εκφράζει και την ιστορική της εξέλιξη. Η παρακμή της ελληνικής κοινότητας, που ήλθε ως επακόλουθο του γενικότερου πλήγματος που δέχτηκε η ύπαιθρος από τους πολέμους και ό,τι επακολούθησε (μετανάστευση, αστυφιλία κ.λπ.), απογύμνωσε το πανηγύρι από παλιές τους λειτουργίες χωρίς, όμως, να το εξοστρακίσει από την όποια ζωή απέμεινε στην κοινότητα είτε πίσω στο χωριό είτε στους τόπους διασποράς. Έτσι, τώρα πια το πανηγύρι σε πολλά χωριά είναι αφορμή ανταμώματος των εν διασπορά παιδιών τους και, βεβαίως, μέσο έκφρασης και ανανέωσης της αίσθησης ενός «ανήκειν», που φαίνεται ότι αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία καθώς μεγαλώνουν τα προβλήματα της αλλοτρίωσης και της μοναξιάς του ανθρώπου στο σύγχρονο άστυ.

Σπύρος Βασιλείου, Λυράρης, 1940.

Βασίλης Γ. Αγγέλης

Καλοκαίρι 1996

ΤΟ ΦΕΤΙΝΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΑΣ, την Κυψέλη Άρτας, ο πολιτιστικός σύλλογος «ο Άγιος Κοσμάς», με έδρα την Αθήνα, και η αδελφότητα «ο Άγιος Γεώργιος», με έδρα την Άρτα, θα πραγματοποιήσουν ορισμένες εκδηλώσεις όπως: Αιμοδοσία, λαϊκή βραδιά και –ως αποκορύφωμα– το πανηγύρι στις 24 Αυγούστου στους πρόποδες του βουνού.

Αιμοδοσία είναι η εκδήλωση από την οποία δεν πρέπει να λείπει κανείς. Ας γίνουμε όλοι μέλη στην τράπεζα αίματος, εμείς, τα παιδιά μας, οι φίλοι μας. Όποια η υγεία το επιτρέπει, ας δώσει αίμα. Ας αναλογιστούμε όλοι μας ότι αύριο ίσως είμαστε εμείς που θα έχουμε ανάγκη αίματος. Τις προηγούμενες χρονιές δεν είχαμε μεγάλη συμμετοχή. Ελπίζουμε φέτος οι φιάλες που θα συγκεντρωθούν να είναι περισσότερες.

Η λαϊκή βραδιά δεν καθιερώθηκε ως τώρα αναμφισβήτητα, μιας και οι σύλλογοι δεν βρίσκουν ανταπόκριση ούτε από τον κόσμο ούτε από τα μαγαζιά. Παρ' όλ' αυτά θα επιμείνουμε και φέτος για τη λαϊκή βραδιά, αφού σ' αυτή γίνεται το καλύτερο γλέντι.

24 Αυγούστου, του Πάτερ Κοσμά, στα Τζουμέρκα, στο ρίζωμα σε υψόμετρο 1500 μέτρα, και πλάι στο εκκλησάκι του Πάτερ Κοσμά, κάτω από τα πλατάνια θα αντηχήσει πάλι το κλαρίνο σε ρυθμούς της δημοτικής μας παράδοσης με γνωστούς οργανοπαίχτες και τραγουδιστές. Σας προσκαλούμε όλους στο εκκλησάκι του Πάτερ Κοσμά από το πρωί. Σας υποσχόμαστε μιαν αξέχαστη μέρα με πολύ χορό και τραγούδι. Εκεί θα βρείτε σε προσιτές τιμές: σουβλάκια, ποτά, καφέδες και αναψυκτικά. Η εκδήλωση θα ξεκινήσει με το χορευτικό του συλλόγου μας.

Αυτή τη στιγμή το χορευτικό μας βρίσκεται σε αδράνεια διότι τα παιδιά μας έχουν πολύ διάβασμα εφ' όσον όλα είναι Γυμνασίου και Λυκείου. Το Δ.Σ. εύχεται σε όλα τα παιδιά μας καλή πρόοδο στα μαθήματά τους. Ο σύλλογός μας στην προσπάθειά του να ανανεώσει το χορευτικό με μικρότερα παιδιά, αποφάσισε να έρθει σε επαφή με όλους τους γονείς που επιθυμούν τα παιδιά τους να λάβουν μέρος στο χορευτικό από τις **22 Σεπτεμβρίου**. Ας μας τα δηλώσουν εγκαίρως.

Ο σύλλογος καλεί τα μέλη του και τους φίλους του να πλαισιώσουν τις πολιτιστικές

εκδηλώσεις του καλοκαιριού – και όχι μόνον! Συνεχής θα πρέπει να είναι η παρουσία μας σε όλες γενικά τις δραστηριότητές του.

Ιδιαίτερη πρόσκληση απευθύνει ο σύλλογός μας στους συγχωριανούς που κατά καιρούς προσέφεραν σ' αυτόν είτε ως πρόεδροι είτε ως μέλη του Δ.Σ. και σήμερα έχουν αδρανοποιηθεί. Ως ταμίας του συλλόγου θέλω να ευχαριστήσω όλους αυτούς που, πληρώνοντας την τακτική συνδρομή τους στο σύλλογο και ιδιαίτερα στο περιοδικό, μας βοηθάνε να ανταποκριθούμε εν μέρει στις οικονομικές μας υποχρεώσεις.

Θα θέλαμε περισσότερη οικονομική ευαισθησία, ιδιαίτερα στη συνδρομή του περιοδικού μας για να συνεχιστεί η έκδοση του αξιόλογου εντύπου που τόσο έχει επαινεθεί από ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών.

Συγχαρητήρια στα παιδιά της συντακτικής επιτροπής που με τόσο μεράκι και κόπο εκδίδουν το στολίδι αυτό του συλλόγου μας.

Το Δ.Σ. σας εύχεται καλό καλοκαίρι και καλές διακοπές!!

*Για το Δ.Σ.
Βασίλιος Γεωργίου Αγγέλης
Ταμίας Συλλόγου Αθήνας*

Ευχαριστήρια

Ευχαριστούμε τον Γιώργο Καλόγηρο που ενίσχυσε με 10.000 δρχ. το περιοδικό μας στη μνήμη του πεθερού του Αναστάσιου Κατσινέλη.

γράμμα από ένα νησιώτη

Αγαπητές φίλες, αγαπητοί φίλοι,

Σε κάθε τεύχος σάς στέλνω ένα γράμμα, ελπίζοντας ότι ο καθένας από εσάς θα γίνει παραλήπτης του, ότι θα το διαβάσει. Μην νομίζετε όμως ότι και εγώ δεν παίρνω από εσάς, τυπικά ή άτυπα, μηνύματα. Πληθαίνουν οι δεσμοί μεταξύ μας! Και μαζί καταφέρνουμε κάτι που φαινομενικά είναι αδύνατο: Ενώνουμε τις δύο άκρες της Ελλάδας! Εγώ, ένας θαλασσινός, και εσείς, ψηλά στον ορεινό κορμό της Ελλάδας, επικοινωνούμε.

Βέβαια, πάντα γράφω ότι αυτά που μας ενώνουν είναι περισσότερα από αυτά που μας χωρίζουν, και ότι κυρίως μοιάζουμε. Μην νομίσουμε όμως ότι εμείς ανακαλύπτουμε... την πυρίτιδα. Πάντα επικοινωνούσαν, λίγο ή πολύ, οι δύο άκρες της Ελλάδας, γιατί πάντα υπήρχε κινητικότητα. Νά δυο παραδείγματα που δείχνουν πόσο υπαρκτοί ήταν και είναι οι δεσμοί μας.

Παράδειγμα πρώτο: Στο προηγούμενο τεύχος, το «Χάος και Όψη» δημοσίευσε ένα σημαντικό, πιστεύω, κείμενο για τό χωριό σας, γραμμένο από τον κ. Αντ. Γαλαζούλα. Καθώς το διάβαζα, είδα δημοσιευμένη μία φωτογραφία του κ. Γαλαζούλα, μαζί με άλλους συνεξόριστους, τραβηγμένη το 1948, στο... χωριό μου! "Καραβόσταμο Ικαρίας", έγραφε ή λεζάντα.

Πρόσεξα πιο καλά τη φωτογραφία και διέκρινα ότι είναι τραβηγμένη στην παραλία του χωριού μου, μπροστά από το Ικάριο Πέλαγος. Από πίσω ακριβώς διακρίνεται ο βράχος που ονομάζουμε "Ακρόπολη" ή "Κανόνι", με τις γλαροφωλιές. Λίγο πιο πέρα βρίσκονται οι "Νήσους". Λίγο πιο εδώ, "του Καλαριού το ρέμα" κι ο "Βράχος". Από την άλλη μεριά της παραλίας, το "Φάρκωμα". Να τα θυμάται, άραγε, ο κ. Γαλαζούλας; Αμέσως μετά ήρθαν οι απορίες: Πώς πέρασε στον τόπο μου ο συμπατριώτης σας; Ποιους χωριανούς μου γνώρισε και θυμάται σήμερα; Ήταν κι άλλοι από τα Τζουμέρκα στην Ικαρία; Ποιους άλλους εκτοπισμένους φιλοξένησε το χωριό μου; – Πρέπει οπωσδήποτε να συναντηθούμε, κ. Γαλαζούλα, να τα πούμε και να με ρωτήσετε κι εσείς ό,τι θέλετε για το χωριό μου και τη σημερινή Ικαρία.

Παράδειγμα δεύτερο: Στην Αθήνα μένω στην περιοχή της ενορίας του Αγίου Παντελεήμονα Αχαρνών, λίγο πιο κάτω από την Πλατεία Κυριακού (Βικτώρια), λίγο πιο πάνω από την Πλατεία Αττικής. Το Μάρτη έγινε μια σπάνια τελετή σ' αυτή την εκκλησία, από εκείνες που μία εκκλησία γνωρίζει μόνο μια φορά στη ζωή της: Παρουσιάστηκαν στους ενορίτες οι εξαιρετες και μοναδικές αγιογραφίες που φιλοτεχνεί τα τελευταία χρόνια ο κορυφαίος αγιογράφος Γιάννης Καρούσος μαζί με μια μικρή

ομάδα μαθητών του αγιογράφων. Ένας από τους μαθητές του Γιάννη Καρούσου είναι ο συμπατριώτης σας, Μπάμπης Καραλής, που είναι και φίλος μου και η αιτία των δεσμών που έχω μαζί σας και με τη Χώσεψη. Αλλά, σκεφτείτε σύμπτωση: Στην αγιογράφηση του Ναού της γειτονιάς μου στην Αθήνα, έχει συμβάλει ένας συγχωριανός σας!...

Αλλ' ας σας γράψω και μερικές άλλες σκέψεις μου σε σχέση και με τον «ιστορικό» χαρακτήρα του παρόντος τεύχους, να το φιλοσοφήσουμε λιγάκι. Πιστεύω ότι εμείς είμαστε η Ιστορία. Ο συμπατριώτης σας που βρέθηκε εξόριστος στο χωριό μου σίγουρα κάτι άφησε εκεί. Και είμαι σίγουρος ότι όσο μικρό και ανώνυμο κι αν ήταν αυτό που άφησε, εγώ και οι άλλοι χωριανοί μου το συναντήσαμε και το αφομοιώσαμε στη δική μας πορεία. Ο άλλος συμπατριώτης σας που βρέθηκε να προσθέτει τις πινελιές του στην εκκλησία της γειτονιάς μου, αφήνοντας εκεί εσαεί ένα έργο τέχνης, κι αυτός συμβάλλει με τον τρόπο του στην Ιστορία. Όλοι μας έχουμε ένα μερτικό στη διαμόρφωσή της, είτε το θέλουμε είτε όχι, είτε το ξέρουμε είτε όχι.

Και θα μου πείτε: Ο ρόλος του αρχηγού; Ποιος είναι ο ρόλος της προσωπικότητας στην Ιστορία; Οι ηγέτες δεν είναι αυτοί που φτιάχνουν την Ιστορία;

Να σας πώ: Χωρίς "λαό" δεν υπάρχει καμιάς μορφής ηγέτης. Η διαφορά είναι σε εμάς. Αν αυτός που διαλέγουμε να μας εκπροσωπεί, να μας αντιπροσωπεύει, είναι εκπρόσωπός μας ή αντιπρόσωπός μας είναι θέμα δικό μας. Πιστεύω δηλαδή βαθύτατα ότι από εμάς εξαρτάται. Από τα κενά που αφήνει η ατελής ή ελλιπής συλλογικότητά μας και η κοινωνικότητά μας, από αυτά τα κενά θρέφονται και μεγαλώνουν οι "αρχηγοί". Όλοι εμείς, ο "απλός" λαός, οι πολίτες, πρέπει να τιμούμε το γεγονός ότι είμαστε πολίτες, και πρέπει να 'χουμε το νου μας ώστε να τελειοποιούμε την κοινωνία, τη συλλογικότητα και την ανθρωπιά μας. Και το "Χάος και Όψη" είναι, μέσα σε όλα τα άλλα, ένα επιπλέον μέσο βελτίωσης της κοινωνίας, αφού ωθεί στην ανθρώπινη επικοινωνία.

Κοντολογίς, αντί για τον εξόριστο συμπατριώτη σας θα 'πρεπε να 'χει το χωριό μου τσίπουρο από χωσεψίτικες ζαμπέλες, και το δικό σας χωριό κρασί από την Ικαρία, τον περίφημο "Πράμνιο Οίνο" που αναφέρει ο Όμηρος. Τέτοιες ανταλλαγές θα 'πρεπε να κάνουμε, και ανταλλαγές στις μουσικές, στις κουμπαριές και αλληλοξευγαρώματα! Τότε θα 'ταν καλύτερη η κοινωνία μας, τότε θα 'μασταν όλοι πλουσιότεροι, σε διάθεση, ευχαρίστηση, αισθήματα και ανθρωπιά.

Α! όσο το σκέφτομαι, τόσο πείθομαι ότι πρέπει να συναντηθούμε το ταχύτερο, σε ένα ερασιτεχνικό μουσικό γλέντι, μέσα σε μια γενική Οινοποσία ή Τσιπουροκατάνυξη! Μέχρι το επόμενο γράμμα μου ή μέχρι να συναντηθούμε, να 'στε καλά!

φιλικά
Ηλίας Γιαννίσης